

RĪGAS PEDAGOĢIJAS UN IZGLĪTĪBAS VADĪBAS

AKADĒMIJA

Pedagoģijas fakultāte

ELITA LOCĀNE

**Literatūra- vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles un fantāzijas
sekmētāja**

Kvalifikācijas darbs

Darba vadītāja: Mg.paed.lekt. Vladislava Uršuļska

Rīga

2014

Anotācija latviešu valodā

Kvalifikācijas darba temats: Literatūra- vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles un fantāzijas sekmētāja.

Kvalifikācijas darba mērķis: Izzināt literāro darbu nozīmi iztēles un fantāzijas sekmēšanā vecāka pirmsskolas vecuma bērniem.

Teorētiskajā daļā, kura sastāv no 2 nodaļām, ir apskatīti un analizēti šādi jautājumi: iztēles un fantāzijas jēdziens, to attīstība vecākā pirmsskolas vecuma bērniem, saistība ar citiem psiholoģiskajiem procesiem; literāro darbu uztveres īpatnības pirmsskolas vecumā, pedagoģiski psiholoģiskie nosacījumi darbam ar literatūru.

Praktiskajā daļā atspoguļots pētījums par literatūras izmantošanas iespējām iztēles un fantāzijas sekmēšanā. Tika veikta bērnu novērošana un viņu darbības analīze. Veikts darbs ar literārajiem tekstiem, novērota un novērtēta bērnu iztēles un fantāzijas attīstība to ietekmē.

Kvalifikācijas darba izstrādāšanas laikā apstiprinājās izvirzītā hipotēze: literārie darbi sekmē iztēles un fantāzijas attīstību, ja:

- *pieaugušais zina bērna iztēles un fantāzijas attīstības likumsakarības,
- *tiek radīta emocionāli pozitīva gaisotne literārā darba uztveres gaitā,
- *literārais darbs atbilst bērna interesēm, pieredzei un vajadzībām,
- *tiek nodrošinātas daudzveidīgas aktivitātes iespējas.

Darbam ir šāda struktūra: ievads, trīs nodaļas, tabulas, attēli, secinājumi, izmantotās literatūras un informācijas avoti (60 nosaukumi) un pielikumi(4).Darba apjoms 61lpp.

Saturs

Anotācija	2
Ievads.....	4
1.Iztēle un fantāzija pedagogu un psihologu teorijās.....	6
1.1. Iztēles un fantāzijas vispārīgs raksturojums.....	6
1.2. Iztēles un fantāzijas attīstība vecākā pirmsskolas vecuma bērniem	10
1.3. Iztēles un fantāzijas saistība ar citiem psiholoģiskajiem procesiem.....	14
2.Literatūra- iztēles un fantāzijas atraisītāja un sekmētāja.....	23
2.1.Bērnu literatūras vispārīgs raksturojums.....	23
2.2.Pedagogiski psiholoģiskie nosacījumi literāro darbu izmantošanai.....	29
3.Bērnu radošās aktivitātes sekmēšana literāro darbu iepazīšanās procesā vecākajā pirmsskolas vecumā	34
3.1. Pētījuma metodoloģiskais pamatojums.....	34
3.2. Pētāmās grupas raksturojums.....	36
3.3. Praktiskais darbs ar bērniem.....	39
Secinājumi.....	52
Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts.....	54
Pielikums	

Ievads

Literatūra ir viens no tiem mākslas veidiem, kas bērnam pieejams un saprotams visvairāk. Tieši ar literāro varoņu starpniecību bērnam ir iespējams izjust un pārdzīvot to, ko liedz reālā dzīve.

Literāro darbu uztveres procesā aktīvu darbību veic iztēle, tieši iztēle rada tēlus ar noteiktu emocionālu noskaņu, dod iespēju redzēt un pārdzīvot. Pamats bērnu radošajai darbībai rotaļās un citās aktivitātēs ir iztēle, kas veido bērnu pieredzes pamatu. Viss, ko pirmsskolas vecuma bērns dzird un redz, veido bērnu pieredzi. Sākumā bērņā notiek dzirdētā un redzētā uzkrāšana un tikai pēc tam notiek pārstrāde. Tāpēc darbā lielāka uzmanība pievērsta bērnu iztēles un fantāzijas attīstības veicināšanai ar literāro darbu palīdzību. Kā mēs zinām, bērni ir emocionāli, kustīgi, ziņkārīgi, zinātkāri, bet pirmsskolas skolotāja uzdevums ir veicināt un pastiprināt šo īpašību attīstību.

Pasakas, stāsti, dzeja, folklorā u. c. literārie darbi, kas izvēlēti atbilstoši bērnu attīstības līmenim, izsauc dažādas emocijas, kas rada bērņā iekšējo aktivitāti. Šī iekšējā aktivitāte bērņā raisa iztēles un fantāzijas izpausmi radošajā aktivitātē- gatavojot maskas, zīmējot savas fantāzijas” augļus”, kā arī rotaļājoties ar vienaudžiem. Vecākā pirmsskolas vecuma bērņos palielinās tieksme intensīvi apgūt pasauli, un bērņi kļūst patstāvīgāki. Tāpēc šajā periodā jānodrošina bērņi ar mācību materiāliem, lai viņu radošums netiktu apslāpēts. Literārajiem darbiem ir liela nozīme pirmsskolas vecuma bērņū audzināšanas un attīstības procesā.

Pirmsskolas vecumā bērņs ir ļoti aktīvs. Viņš nemitīgi meklē iespējas darboties, iepazīt pasauli. Pedagoģa galvenais uzdevums ir veicināt bērņū iztēles attīstību, radīt tādu pedagoģisku apstākļu, lai bērņi apgūtās zināšanas, iemaņas, prasmes un attieksmes savā darbībā mācītos izmantot radoši. Radošā domāšana un darbība nav iedomājama bez iztēles un fantāzijas. Literārā darba uztveres procesā aktīvu darbību veic iztēle. Tieši iztēle, pārstrādādama jutekliski uztverto, rada tēlus ar noteiktu emocionālu noskaņu un ļauj redzēt un pārdzīvot. Strādājot pirmsskolas izglītības iestādes sagatavošanas grupā un vērojot bērņū savstarpējās rotaļās un sarunas, redzam, ka bērņi mēdz pārrunāt vakaros redzētās filmas, attēlot filmu varoņus (ne vienmēr tie ir pozitīvi tēli).

Pedagoģa uzdevums ir audzināt katru bērņū kā individualitāti- palīdzēt attīstīties tām viņam piemītošajām pozitīvajām tieksmēm un spējām, kas bagātina ne tikai viņa prāta izglītību, bet arī sirds izglītību. Pedagoģam savs darbs jāorganizē tā, lai bērņi paši atklātu, iepazītu, pārliecinātos un vienlaikus izjustu emocijas. Bērņam jāsaģūt sevi kā atklājēju un radītāju. „Es pats varu! Es

izdomāju!”- lūk, tādiem jābūt bērnu darbības moto. Tātad viens no pedagogu galvenajiem uzdevumiem ir veicināt bērnu iztēles attīstību, radošas domāšanas attīstīšanos un virzīt bērnus uz radošu darbību. Tādējādi bērni visām savām zināšanām un citām gara vērtībām pienesīs klāt jaunatklātas vērtības un vienlaicīgi mācīsies un attīstīsies šajā procesā, saka **I. Freiberga** (Freiberga, 1997, 56).

Pētījuma objekts: Literārie darbi pedagoģiskajā procesā pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets: Iztēles, fantāzijas attīstība vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Pētījuma mērķis: Izzināt literāro darbu nozīmi iztēles un fantāzijas sekmēšanā vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Hipotēze: literārie darbi sekmē bērnu iztēli un fantāziju tad, ja:

- tie atbilst bērnu interesēm, pieredzei un konkrētai situācijai;
- tiek radīta rosinoši, radoša un emocionāla pedagoģiska vide;
- tiek nodrošinātas daudzveidīgas aktivitātes iespējas bērniem.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt pedagogu un psihologu atziņas par bērnu iztēles un fantāzijas attīstību.
2. Teorētiski izzināt vecākā pirmsskolas vecuma bērnu psihiskās attīstības likumsakarības.
3. Teorētiski un praktiski pētīt literatūras izmantošanas iespējas iztēles, fantāzijas sekmēšanā.

Pētīšanas metodes :

- Teorētiskā- literatūras analīze.
- Empīriskās- pedagoģiskais vērojums, darbs ar literārajiem tekstiem, praktiskais darbs ar bērniem, pārrunas, bērnu darbības produktu analīze.

Pētījumu bāze: Viļakas novada X pirmsskolas izglītības iestādes vecākās grupas bērni.

1. Iztēle un fantāzija pedagogu un psihologu teorijās

1.1. Iztēles un fantāzijas vispārīgs raksturojums

Dzīves gaitā katram cilvēkam attīstās dažādi psihiskās izziņas procesi. Viens no psihiskās izziņas procesiem ir iztēle. Iztēle ir svarīgs faktors katra cilvēka kā radošas personības veidošanā. No psiholoģiskā viedokļa raugoties, iztēle ir pagājušās īstenības uztveres produktīvas transformācijas mehānisms ar jaunu sakaru palīdzību. Jēdziena "iztēle" skaidrojums ir- psihiska norise- jauna radīšana apziņā tēla, priekšstata, idejas veidā, parasti jaunrades procesā; tēlainis priekšstats (Skuja, 2000,13).

Toties **V. Zelmenis** iztēles jēdzienu skaidro tā: no agrāk gūtajiem īstenības atspoguļojuma elementiem cilvēka apziņā var veidoties arī jauni- iedomu tēli. Šādu psihisku procesu sauc par iztēli. Tā ļauj cilvēkam mērķtiecīgi iecerēt viņa turpmāko darbību, paredzēt tās rezultātus un sekas (Zelmenis, 1981,69).

A. Vorobjovs par iztēli saka, ka tā operē ar tēliem, kas rodas sajūtās un uztverē un nostiprinās atmiņas priekšstatos. No šiem tēliem iztēle veido jaunas sakarības. Tāpēc iztēle ir cieši saistīta ar tēlaino atmiņu. Priekšstats ir pamatmateriāls iztēlei, kas veic jaunrades funkciju, - uz tā pamata rodas jauns, agrāk neuzverts tēls. Iztēles process raksturīgs tikai cilvēkam un ir viņa darbības nepieciešams nosacījums, jo, iekams cilvēks sāk darboties, viņš vispirms priekšstata, kas un kā jādara. Tātad priekšmeta tēls tiek veidots jau iepriekš. Līdz ar to iztēlei ir svarīga nozīme galamērķa priekšstatīšanā (Vorobjovs, 2000, 111).

Dz. Meikšāne iztēli definē kā izziņas procesu, kura gaitā uz iepriekšējo uztvērumu un pieredzes pamata apziņā rodas jauni tēli. Realizējas atveidojošā iztēle- izmantojot iepriekšējos uztvērumus dabā, attēlos, filmās, arī lasīto vai dzirdēto var apziņā radīt atbilstošus jaunus tēlus. Tātad iztēlē piedalījās atmiņa un domāšana. Nonākam pie svarīgas atziņas: ja par iztēlē skatāmo parādību nekas nav zināms, iztēle gluži vienkārši nevar darboties. Ne velti folklorā visgrūtākais uzdevums mēdz būt „, Aizej tur, nezin' kur, atnes to , nezin, ko” (Meikšāne, 1998,34).

Pieaugušie savā iztēlē stingri pamatojas uz pieredzi un konsekventi ievēro reālos faktus un likumsakarības. Turpretī bērniem šādas pieredzes ir maz un daudzas likumsakarības viņi nemaz nezina, tāpēc viņu iztēles ainas un notikumi veidojas diezgan nereāli- kā pasakās. Šādu iztēli, kas

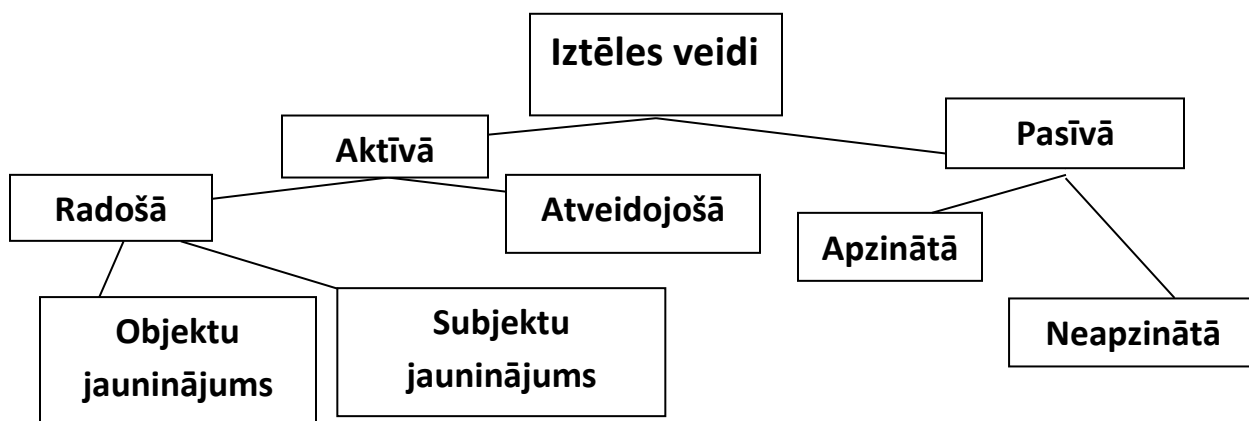
nerespektē īstenību, sauc par fantāziju. Fantāzijas ceļā cilvēces vēsturiskās attīstības gaitā radušies arī priekšstati par dažādām nereālām būtnēm- nārām, kentauriem, dieviem, eņģeļiem, velniem, spokiem utt. (Zelmenis, 1981, 72).

Literāro darbu uztveres procesā aktīvu darbību veic iztēle, tieši iztēle rada tēlus ar noteiktu emocionālu noskaņu, dod iespēju redzēt un pārdzīvot. Pamats bērnu radošajai darbībai rotaļās un citās aktivitātēs ir iztēle, kas veido bērnu pieredzes pamatu. Viss, ko pirmsskolas vecuma bērns dzird un redz, veido bērnu pieredzi. Sākumā bērņā notiek dzirdētā un redzētā uzkrāšana un tikai pēc tam notiek pārstrāde.

Ļ. Vigotskis, runājot par radošās iztēles mehānismu, uzsver, ka tas, ko mēs nosaucam par jaunradīto vai jaunradi, parasti ir tikai rezultāts, ilgas iznēsāšanas un attīstības auglis. Viss, ko bērns redz un dzird, ir tas, kas veido viņa pieredzi un ir pirmais atbalsta punkts viņa tālākai jaunrades darbībai. Vispirms notiek materiāla uzkrāšana, un tālāk seko sarežģīts tā pārstrādes process. Šo Ļ. Vigotska atziņu akcentē arī zinātnisko rakstu autore I. Freiberga (Freiberga, 1997,38-41).

Ļoti konkrētus iztēles veidus un iztēles formas, balstoties uz daudzu pasaules zinātnieku pētījumiem, ir izstrādājis psiholoģijas doktors **O. Nikiforovs**. Iztēle- priekšmeta vai situācijas tēla radīšanas psihisks process, pārveidojot esošos priekšstatus. Tā ir personības apziņas daļa, viens no izziņas procesiem. Viņš izdala vairākus iztēles veidus (skat. 1.attēlu).

1.attēls. Iztēles veidi (Nikiforovs, 2007)

Aktīvā iztēle- jaunu tēlu radīšana, pielietojot griba piepūli. Tā ir apzināta tēlu radīšana saistībā ar apzināti sprastu uzdevumu tajā vai citā darbības veidā. Aktīvajai iztēlei pieskaitāmi sapņi un fantāzijas. Aktīvā iztēle savukārt tiek iedalīta radošajā un atveidojušajā (reproduktīvajā) iztēlē. Atveidojošā iztēle- iztēle, kas izvēršas, pamatojoties uz aprakstu, stāstījumu, shēmu, simbolu vai zīmi. Tās pamatā ir to vai citu tēlu radīšana, kas atbilst aprakstam. Cilvēks piepilda sākotnējo

materiālu ar viņam zināmajiem tēliem. Tā darbojas gadījumos, kad cilvēkam tikai pēc apraksta vien jāiztēlojas priekšmets, kuru viņš līdz tam nekad agrāk nav uztvēris.

Radošā iztēle- iztēle, kura paredz patstāvīgi radīt tēlus, lietas, pazīmes, kuriem nav analoģu, kas realizējami jaunos, realizējamos oriģinālos un vērtīgos darbības produktos. Neatņemams tehniskās, mākslinieciskās un citas jaunrades aspekts. Turklāt izšķir:

*objektīvu jauninājumu- ja tēli un idejas ir oriģināli un neatkārtoti kaut ko, kas jau ir citu cilvēku pieredzē;

* subjektīvu jauninājumu- ja tie atkārtoti jau iepriekš radītos, bet šim cilvēkam tie ir jauni un oriģināli.

Pasīvā iztēle- iztēle, kurai raksturīga tādu tēlu radīšana, kas dzīvē netiek īstenoti vai kurus vispār nav iespējams īstenot. Tādā gadījumā iztēle darbojas kā realitātes aizveidotājs, tās surogāts, tās dēļ cilvēks atsakās no darbības nepieciešamības. Tā izpaužas tādējādi, ka rodas un kombinējas priekšstati un to elementi jaunos priekšstatos bez noteikta nolūka no cilvēka puses, jo pavājinās apzināta kontrole no viņa puses par savu priekšstatu gaitu. Sevišķi spilgti tā izpaužas sapņos vai pusnomodā, snaudas stāvoklī, kad priekšstati rodas patvaļīgi, nomainās, savienojas un mainās paši no sevis, dažkārt pieņemot visfantastiskākās formas.

Apzinātā iztēle- iztēle, kas rada tēlus(sapņus) ar gribas piepūli, kura rosina to īstenošanu dzīvē.

Neapzinātā iztēle- iztēle, kas novērojama atslābinātas apziņas stāvoklī, apziņas traucējumu gadījumos, pussnaudā un sapņos (Nikiforovs, 2007, 27-52).

V. Kincāns savos pētījumos aplūko trīs iztēles tipus- konstruktīvais, zinātniskais un mākslinieciskais.

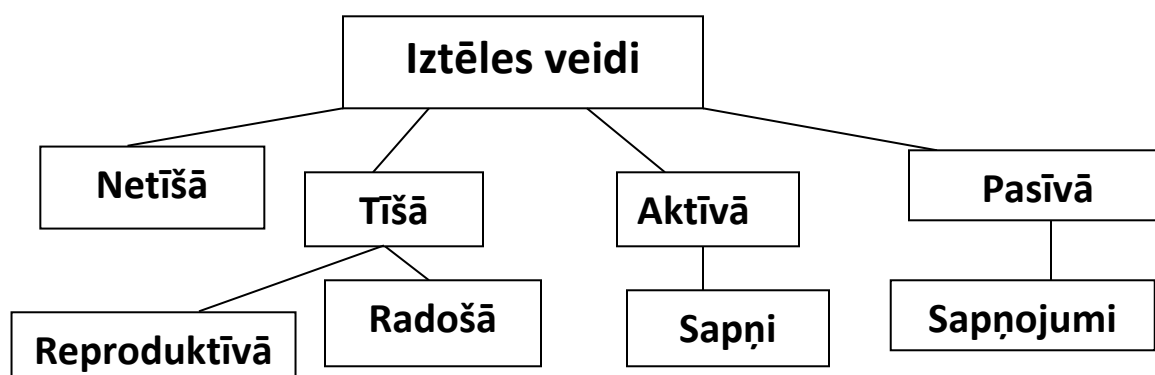
Pirmais tips- konstruktīvā iztēle- raksturīgs ar radošo darbību, kas vērsta uz īstenošanas tiešu praktisku pārveidošanu. Konstruktīvā iztēle balstās galvenokārt uz intelektu un ir saistīta ar objekta analīzes loģiku.

Otrs tips- zinātniskā iztēle. Šis tips parasti realizējas zinātniskā sfērā, ar mērķi atklāt īstenošanas parādību objektīvo saturu. Zinātniskā iztēle ir cieši saistīta ar loģisko domāšanu un objekta analīzes loģiku.

Trešais tips- mākslinieciskā iztēle atšķiras no pārējām ar to, ka spēj iztikt bez objektu jēdzieniskās izpausmes. Pamatā ir tāda pakāpē attīstīts cilvēka jutekliskums, kas nosaka gan tēlu saturu, gan formu. Mākslinieciskā iztēle ir visemocionālākā no visiem tipiem. Saturiski šim tipam piemīt vairāk produktīvas nekā reproduktīvas īpašības (Kincāns, 226-231).

A .**Vorobjovs** nosacīti iztēli iedala vairākos veidos, atkarībā no apstākļiem, kādos tā rodas, un no paša iztēles procesa norises īpatnībām (skat. 2. attēlu) .

2.attēls. Iztēles veidi (Vorobjovs, 1996)

Atkarībā no iztēles rašanās apstākļiem tā var būt tīšā un netīšā. Netīšā iztēle- jaunie tēli rodas bez cilvēka speciāla nodoma, bet tīšā- ja tie rodas ar speciālu nodomu radīt kaut ko jaunu. Reproduktīvā iztēle veidojas, attīstās, lasot literatūru, ģeogrāfiskus, vēsturiskus u. c. aprakstus. Bet, lai aprakstītie tēli veidotos, ir vajadzīgas zināšanas, uz kurām tie var balstīties. Radošā iztēle- tas ir patstāvīgs jaunu, oriģinālu tēlu veidošanās process. Šo tīšās iztēles veidu nosaka cilvēku praktiskā darbība. Cilvēks izvirza sev mērķi izveidot jaunu priekšmetu un cenšas savienot tēlainās atmiņas priekšstatus par šī tipa priekšstatiem, lai izveidotu jaunu tēlu. Pēc tam šis tēls tiek īstenots jaunas formas, izmēru utt. priekšmetā.

Jebkuras radošās darbības galvenā iezīme ir iztēle. Iztēle kā jebkura cilvēciskās darbības universāla izpausme jau no pašiem pirmsākumiem eksistē noteiktās konkrētās formās. Mākslā iztēle realizējas māksliniecisko tēlu formā, zinātniskā sfērā- ideju un jēdzienu veidā, konstruktoru darbībā- izgudrojumu formā. Vienlaikus iztēles formu daudzveidība nenoliedz tik svarīgo nosacījumu par iztēle satura vienotību- tā ir reālā īstenība (Vorobjovs,1996, 123-136).

Iztēle ir arī efektīvs informācijas pārstrādes process. Iztēle var būt cilvēka spēju pamatā, tā ļauj cilvēkam iegūt un izmantot informāciju. Vairumam cilvēku spēcīgāka ir redzes uztvere, tāpēc visbiežāk iztēle parādās vizuāli. **G. Svence** raksta, ka iztēle darbojas ar tēlu priekšstatu, asociāciju ķēdēm. Tai ir nozīme abstraktās domāšanas sagatavošanā. Ar iztēli un abstrakto domāšanu saistās arī fantazēšana, kas ir raksturīga bērniem. Fantazēšana var būt arī kā aizsargmehānisms, kad traumējošu informāciju bērns spēj pārveidot fantāzijā un tādējādi samazināt tās iedarbību uz psihi. Jo mazāks bērns, jo vairāk viņš domāšanā vadās pēc iztēles un fantāzijām. Bērni reizēm pat var neatšķirt fantāzijas no realitātes un pieaugušajiem var likties, ka bērns melo (Svence, 1999, 84) .

Pirmsskolas vecuma bērni iejūtas savā fantāzijas pasaulē, ka bieži viņiem tā saplūst ar īstenību, ka daudzreiz pieaugušie notic bērnu fantāzijām. Tiek izdalīti vēl citi iztēles veidi: sapņi un sapņojumi, kas virzīti uz cilvēka dzīvi un darbību nākotnē. Parasti sapņos cilvēks veido vēlamās nākotnes reāli sasniedzamos tēlus, sapņojumos- tālās nākotnes tēli, kas cilvēkam nekad nav sasniedzami. Literatūra kā mākslas veids tiek uztverta saistībā ar katra bērna individualitāti, bagātina priekšstatus, emocionālo pieredzi un veido vērtības. Svarīgi pārzināt bērnu literāro darbu uztveres īpatnības, kas radušās emocionālo pārdzīvojumu rezultātā. Radītā enerģija un emocijas, kas radušās literāro darbu lasīšanas procesā, jāorientē to realizēšanu konkrētā darbībā.

1.2. Iztēles un fantāzijas attīstība vecākā pirmsskolas vecuma bērniem

Pirmsskolas vecuma bērna iztēle ir ļoti dzīva un radoša, jo viņš neprot norobežot īstenību no fantāzijām, realitāte nereti saplūst ar izdomu. Daži psihologi, tostarp arī **Ž. Piažē** , kā uzsver V. Golubina, uzskata bērnu iztēli par īpašu pasauli, kura ir brīva no realitātes un kurā bērns bēg no īstenības. Šo stāvokli rada tas, ka bērns objektīvo pasauli saskata simboliskos apzīmējumos, kas neattiecas uz realitāti (Golubina, 2007, 247).

Iztēlei un fantāzijai ir liela loma literāro darbu uztveres procesā. Tieši iztēle un fantāzija piedod tēliem emocionālu noskaņu .Jaunākā pirmsskolas vecuma bērnu priekšstati par apkārt notiekošo veidojas no paša bērna piedzīvotā, psihiskajiem pārdzīvojumiem. Augot bērnam viņa pasaules izzināšana un iepazīšana paplašinās, pakāpeniski pāriet no konkrētā uz vispārīgo.

Pieaugušo pieredzes veiksmīga nodošana- stāstot, darbojoties kopā, izskaidrojot, ietekmē bērnu attieksmes veidošanā pret īstenību. Ne tikai pieaugušie, bet arī literārie darbi sniedz bērniem pieredzi.

Literārie darbi sniedz bērnam jaunus iespaidus un zināšanas. Ne jau visi gūtie iespaidi saglabājas bērna atmiņā, daudzi no tiem izzūd, bet tie, kuri palikuši, aktīvi darbojas, lai rosinātu bērnos fantāzijas un iztēles attīstību. Bērna attīstība izpaužas daudzpusīgās, bieži vien spontāna rakstura darbībās, kuru mērķis ir meklēt mijiedarbes iespējas ar apkārtējo pasauli.

V. Kincāns saka, ka mazi bērni nemitīgi runā, dzied, kustās, zīmē, fantazē, tādējādi izsakot visu, ko viņi jūt, zina vai par ko domā. Bērna iztēle realizējas daudzveidīgās formās, aktivizē ļoti plašu bērna garīgo un fizisko spēju spektru un labvēlīgi ietekmē personības veidošanos kopumā. Bērna jaunrade palielina psihes un domāšanas elastību, attīsta uztveres dziļumu un precizitāti, disciplinē, iemāca paškontroli un spēju pašam analizēt savas jūtas un pārdzīvojumus.

Svarīgu ietekmi uz bērna mākslinieciskām spējām atstāj vizuālā darbība: zīmēšana, veidošana, aplicēšana. Zīmēšana ir ļoti svarīga nodarbe, kas palīdz bērnam vispusīgi attīstīties. Pateicoties zīmēšanai, bērnam veidojas pakāpeniska kustību korekcija acu, skatiena un roku kustību saskaņošanā. Zīmējot bērns izzina un iepazīst pasauli no dažādiem skatu punktiem, kas veicina novērošanas spēju un redzes atmiņas stabilizēšanos. Bērna radošums ir viņa aktuālās pieredzes savdabīgs pieraksts. Līdzās vizuālajai jaunradei bērns ne mazāk aktīvi interesējas par vārda komunikatīvām un simboliskām funkcijām. Vairākums bērnu psihologu uzskata, ka tieši šajā brīdī bērna domāšanā notiek kardinālas izmaiņas. Bērns vizuālā formā sāk saprast sev zināmo realitātes objektu priekšmetisko un jēdzienisko nozīmi. Uz bērna iztēles radošo raksturu norāda arī tas fakts, ka bērns, attēlojot noteiktu priekšmetu, to nevis kopē, bet rada šī vārda tiešā nozīmē. Bērna iztēle rada priekšmetu, parādību un būtņu tēlus, kuriem nav analogu apkārtējā pasaulē, vai arī viņi nav tādi, kādus tos redz cilvēks. Bērna iztēle ir svarīga pārstrukturēšanās, kas izpaužas spējā atdalīt no tēla tikai viņa izvēlētās īpašības un pārnest tās citos tēlos. Iztēle izpaužas bērna aktīvā vēlmē pārveidot, pārstrukturēt savu pieredzi (Kincāns, 2006,226-231).

Iztēle īpaši attīstās pirmsskolas vecumā, jo šajā periodā iztēle netiek speciāli attīstīta. Pirmsskolas vecumā bērni jāiesaista radoši tēlojošās nodarbībās, kā arī jāiepazīstina ar tēlotājmākslas darbiem. Tēlotājnodarbības rosina bērna iztēli un fantāziju.

Pirmsskolas attīstības periodā iztēle ir nozīmīgs psihiskais process, līdz skolas vecumam tā kļūst par attīstītāko izziņas procesu psihē. Iztēles attīstībā ir nozīme arī abstraktās domāšanas attīstībai. Pamazām veidojas spējas atlasīt, izvēlēties no vairākiem variantiem vienu pēc noteiktas

patīmes. 6-7 gadu vecumā bērns apgūst galvenos uzvedības modeļus un darbības veidus, iemācās brīvi lietot vārdus. Iztēle kļūst spilgtāka pēc satura, tomēr ir atkarīga no bērna uztveres un fantāzijas. J. Vorošilova citē franču psihologa **T. Ribo** uzskatu, ka iztēle savā attīstībā iziet cauri diviem periodiem, kuru vienu no otra atdala kritiskā fāze. Iztēle ir cieši saistīta ar prāta darbību. Pēc T. Ribo atziņām, intelekta attīstība sākas vēlāk, un tā noris lēnāk nekā iztēles attīstība, jo prasa lielāku pieredzi un sarežģītāku pieredzes pārstrādi. Iztēles un prāta attīstība bērnībā ļoti atšķiras. Bērna iztēle ir īpatnēja, jo tā ir nosacīti patstāvīga no prāta darbības (Vorošilova, 2000, 3,4).

Pirmsskolas vecuma bērnu spēles ir iztēles intensīva darba rezultāts. Parasti saka: spēlē izpaužas bērna iztēle, bet tā nav- spēlē iztēle rodas. Spēle rada īpašas iespējas daiļrades attīstībai.

Psihologiskie pētījumi pārliecinoši rāda, ka iztēles funkcijām pirmsskolas vecuma bērnu psihiskajā attīstībā ir ļoti liela nozīme. Iztēle raksturo pirmsskolas vecuma bērna prāta darbību un nodrošina bērna spēju:

- iztēloties sava darbības gala rezultātu;
- rīkoties izvēles situācijās;
- radīt tēlus, kas aizstāj darbību;
- iztēloties aprakstītos tēlus (Zembaha, Černova, 2004, 14-18).

V. Hibnere uzskata, ka iztēle ir viens no bērna radošās darbības visnepieciešamākajiem izziņas procesiem. Tās gaitā notiek jaunu tēlu radīšana apziņā uz iepriekšējo uztvērumu, iepriekšējās pieredzes pamata, raksta (Hibnere, 1998).

Šīs funkcijas nevar izpildīt, ja netiek aktivizēta iztēle, domāšana un atmiņa. Pirmsskolas vecumā iztēle tāpat cieši saistīta ar bērna interesēm. Interese rodas, ja objekts ir bērnam emocionāli pievilcīgs. Lai bērns attīstītos, viņam jābūt interesei par ļoti daudzām lietām. Pirmsskolas vecumā bērnu interesē viss, un tam ir objektīvs iemesls. Plašas intereses paplašina bērna dzīves pieredzi, iepazīstina viņu ar dažādām darbības sfērām, aktivizē viņa dažādās spējas. Taču bērns nevar reāli visu uzzināt, redzēt, pamēģināt, tāpēc viņam palīgā nāk iztēle. Iztēle palīdz bērnam izmēģināt darbības veidus, kas reālajā dzīvē viņa nav pieejami. Tas dod bērnam papildu pieredzi un zināšanas. Visspilgtāk interese un iztēle saplūst spēlē, tā saka **J. Vorošilova** un savā darbā pievērš uzmanību arī krievu psiholoģes O. Djačenko iztēles pētījumiem. O. Djačenko ir izdalījusi divus iztēles veidus- izzinošā un emocionālā.

Izzinošās iztēles galvenais uzdevums ir specifiski attēlot objektīvās pasaules likumsakarības, pārvarēt pretrunas, kas radušās priekšstatos par īstenību, pabeigt veidot un precizēt

vienotas pasaules ainu. Savukārt emocionālā iztēle rodas situācijās, kad starp ES tēlu un realitāti rodas pretrunas, un ir virzīta, lai regulētu šo tēlu.

Darba autore **J. Vorošilova** savā dabā izdala vairākus posmus, kuros bērns apgūst iztēles līdzekļus.

1.posms: 2,5-3 gadu vecumā iztēle sadalās izziņas un emocionālajā.

2.posms: 4-5 gadu vecumā bērns grib apgūt normas, darbība likumus un paraugus. Emocionālā iztēle šajā vecumā parasti rodas saistībā ar bērna pārdzīvojumiem konflikta dēļ.

3.posms: 6-7 gadu vecums, šajā vecumā bērns apgūst galvenos uzvedības modeļus un darbības veidus, iemācās brīvi lietot vārdus. Emocionālā iztēle palīdz bērnam pārdzīvot traumējošas situācijas un radīt adekvātas uzvedības modeļus.(Vorošilova, 2000,3-4).

V. Zelmenis raksta, ka iztēles funkcija pirmsskolas vecumā ir īpaši nozīmīga, jo bērnam trūkst pieredzes un viņš nespēj objektīvi novērtēt apkārtējo pasauli. Lai atrisinātu problēmas, kas pastāvīgi rodas, bērns izmanto iztēli. Iztēle aizvieto zināšanas un pieredzi, palīdz nosacīti droši justies grūtajā un mainīgajā pasaulē.

Iztēle nepieciešama arī, klausoties skolotāja stāstījumu vai lasot grāmatu, lai ar valodas starpniecību un uz agrāko zināšanu bāzes varētu iedomāties attiecīgās ainas. Bērna iztēle spilgti izpaužas viņa rotaļās (Zelmenis, 1981, 72).

A. Ļubļinska atzīst, ka iztēle, veidodamās uz atdarināšanas un personiskās aktivitātes pamata, sākumā ir reproduktīva, fragmentāra un difūza, tad kļūst radošāka, loģiskāka un bagātāka. Attīstības procesā netīšās iztēles darbība, kas jaunākā pirmsskolas vecuma bērniem atklājas galvenokārt rotaļās un praktiskajā darbībā, atbrīvojas no tām. Vecākā pirmsskolas vecuma bērni jau tīši operē ar vārdos noformētiem tēliem, kas kļūst arvien vispārīgāki un sakarīgāki (Ļubļinska, 1979, 383).

Izkopjot bērna iztēli, jācenšas panākt, lai tā būtu saistīta ar dzīvi, lai tā reāli un radoši atspoguļotu īstenību. Iztēles attīstību sekmē dažādas lomu rotaļas. Bērnu radošā iztēle spilgti parādās viņu zīmējumos un citos mākslinieciskās pašdarbības veidos. Tās attīstību sekmē arī pasaku un literāro darbu klausīšanās, grāmatu ilustrāciju aplūkošana, bērniem piemērotu teātra izrāžu, kinofilmu un televīzijas pārraižu noskatīšanās (Zelmenis, 1981,12).

1.3. Iztēles un fantāzijas saistība ar citiem psihiskajiem procesiem

V. Zelmenis psihisko procesu saikni raksturo tā: uztvere atklāj cilvēkam tagadni, atmiņa palīdz saglabāt pagātņi, bet iztēle ļauj ielūkoties nākotnē (Zelmenis, 1981, 72).

Arī **J. Kolominskis** uzsver psihisko procesu saikni intelektuālajā attīstībā. Apkārtējās īstenības izziņa virzās no dzīvās novērošanas uz abstrakto domāšanu. No psiholoģiskā aspekta „dzīvo novērošanu” nodrošina sajūtas un uztvere, kas „piegādā” smadzenēm konkrētus īstenības tēlus. Šie tēli iegulst cilvēka atmiņā. Taču, lai nokļūtu dabas noslēpumu dzīlēs, lai pārveidotu apkārtējo pasauli, nepieciešams šo sajūtu orgānu sniegto informāciju apstrādāt, pārveidot, pārvērst.

Sajūtu un uztveres galvenais uzdevums ir uzkrāt konkrētus iespaidus par apkārtējo pasauli, atmiņas uzdevums- precīzi saglabāt to, kas ir sajūtu un uztveres uzkrāts, bet iztēles un domāšanas galvenais uzdevums pirmajā mirklī šķiet cits- pārveidot to, kas iegūts atmiņas īpašumā. Šis domāšanas un fantāzijas (tā arī var saukt iztēli) radošais saturs vedina tās uzskatīt par vienotu garīgo darbību. Vienlaikus tās ir arī atšķirīgas, proti, iztēle ir jaunu tēlu veidošana, pamatojoties uz iepriekš uztvertajiem, bet domāšana- process, kurā vispārināti tiek atspoguļota apkārtējā īstenība. Iztēles rezultāts ir tēls, bet domāšanas rezultāts- spriedumi un jēdzieni, kas izteikti vārdos.

Iztēles darbība nav iedomājama bez pieredzes uzkrājuma un tās izmantošanas. Tāpēc radošo spēju attīstība ir iespējama tikai līdz ar vienlaicīgu šo procesu aktivizāciju. Tie ir iepriekšējie procesi, kas nosaka jaunrades iespējamību. Lai iztēlotais kļūtu apkārtējiem uztverams, tam jāgūst izpausmes iespēja bērna darbībā un arī tās rezultātā.

Ar izziņas procesu palīdzību iespējams atspoguļot īstenību. Turklāt katrs no procesiem dod savu ieguldījumu: sajūtas sniedz informāciju par atsevišķām priekšmetu un parādību īpašībām un pazīmēm, uztvere veido to viengabalainus tēlus, atmiņa glabā uztverto, domāšana un fantāzija pārstrādā šo materiālu jaunās domās un jaunos tēlos (Kolominskis, 1990, 179).

Psihologs **A. Vorobjovs** uzsver, ka iztēle un domāšana-procesi, kuri sākas, ja ir radusies problēmsituācija. Tomēr atšķirībā no domāšanas, iztēles process sākas tādās problēmsituācijās, kurās ir daudz nenoteiktības. Cilvēkam pilnīgi nepazīstamā situācijā domāšana ir bezspēcīga, jo tai nav „pieturas punkta”, „etalona” analīzei, sintēzei, salīdzināšanai utt. Turklāt situācijas analīzē domāšana nevar izlaist nevienu posmu, bet nenoteiktā situācijā cilvēks nevar tos apzināt, sasaistīt vienā ķēdē. Tikai iztēles process var daļēji „ignorēt” visu situācijas posma secību un uzreiz iztēloties gala rezultātu.

No tā izriet, ka iztēle un domāšana iespējama tikai problēmsituācijās, ka iztēle bieži apsteidz domāšanas procesu, ka iztēle dod gala tēlu, bet domāšana detalizēti atspoguļo visu šī tēla realizācijas ceļu cilvēka priekšmetiskajā darbībā (Vorobjovs, 2000, 112).

Sevišķi liela nozīme bērna izziņas darbības pilnveidošanā ir viņa domāšanas attīstībai. Domāšanas ceļā tiek iegūtas zināšanas par lietām, ko cilvēks nav uztvēris tieši, bet par kurām izdarījis secinājumus pēc tām pazīmēm, kas viņam bijušas pieejamas. Domāšana ir vispārināta un netieša īstenības izziņa, kas, tāpat kā iztēle, pamatojas uz pagātnes pieredzi (Zelmenis, 1981, 73).

D. Lieģeniece uzsver, ka pirmsskolas vecumā bērna attīstība notiek viņa psihiskās dzīves jomās- bērns apgūst un sistematizē milzīgu jutekliskās informācijas daudzumu, tā pilnveidojot sajūtu un uztveres procesu, domāšanu, iztēli, tīšo uzmanību un loģiskās iegaumēšanas spējas. Pirmsskolas vecumā bērns intelektuālā uzdevuma risināšanā izmanto uzskatāmi darbīgo domāšanu, pāreja uz uzskatāmi tēlaino un abstrakti loģisko domāšanu norit pakāpeniski un ir atkarīga no uzkrātās pieredzes (Lieģeniece, 1999, 65).

Iztēle un domāšana ir cieši saistīti psihiskie procesi. Pedagoģisko skaidrojumu vārdnīcā domāšana definēta kā psihisks cilvēka izziņas process, kuru raksturo īstenības vispārināts un pastiprināts atspoguļojums. Parasti ar domāšanu saprot kopsakarību noskaidrošanu starp lietām- materiāliem un ideāliem priekšmetiem un parādībām. Domāšanas operācijas ir analīze, sintēze salīdzināšana, vispārināšana u.c. bērna domāšana attīstās darbībā ar priekšmetiem un saskarsmē ar cilvēkiem. Tēls un doma allaž ir nedalāmi, uzsver **J. Kolominskis**. Bērna intelektuālo attīstību sekmē arī domāšanas vingrinājumi, kurus viņš veic, mācoties novērot dabu un apkārtējo dzīvi, salīdzinot priekšmetus un parādības, mācoties klausīties pasakas, stāstus un atstāstīt dzirdētā saturu, atbildēt uz jautājumiem un pašiem jautāt par nezināmo. Pirmsskolas vecuma bērniem ir raksturīga uzskatāmi konkrētā, kā arī tēlainā domāšana.

Pateicoties radošajai garīgajai darbībai, cilvēks spēj atspoguļot un izzināt tādas apkārtējās īstenības īpašības, kas nav pieejamas tiešajai uztverei. Tieši uztvert var tikai konkrētas priekšmetu un parādību pazīmes, atsevišķus attiecīgos objektus: grāmata, koks utt. Domas atbrīvo no tiešās, konkrētās esamības gūsta un ļauj atklāt likumsakarības starp parādībām un notikumiem. Vispārināts atspoguļojums ļauj paredzēt, kas notiks nākotnē, priekšstatīt to tādos tēlos, kādu īstenībā vēl nemaz nav (Kolominskis, 1990,10).

Iztēles un domāšanas galvenais uzdevums ir pārveidot to, kas jau iekļauts atmiņā. Psihiskos procesus atdalīt citu no cita kā atsevišķi funkcionējošus nav iespējams, tāpēc iztēli ar domāšanu ērtāk aplūkot vienlaicīgi, saistībā. Tomēr tām piemīt savas atšķirības. Iztēle jeb fantāzija ir tā, kas ļauj maziem bērniem iztēloto uzskatīt par īstenību, notušēt vai akcentēt vairāk savas iztēles augļus, nerēķinoties ar īstenību. Fantāzija ļauj arī pašam radīt jaunus, savu izdomu tēlus, par kuriem var stāstīt kā par īstenībā redzētiem, esošiem (Golubina, 2007, 308).

Bērna domāšana attīstās līdz ar viņa pasaules izzināšanu. Domāšanas operācijas ir cieši saistītas ar bērna reālo darbību. D. Lieģeniece akcentē **A.Zaporožeca** atziņu, ka rotaļā bērnam veidojas īpašs domāšanas darbības plāns, kas tieši nesakrīt ar praktisko darbības plānu. Saistībā ar lomu izpildi sižetiskajā lomā rotaļā un dramaturģijas rotaļā domāšanas darbības plānā vecākā pirmsskolas vecuma bērnam parādās vairākas kvalitatīvas izmaiņas: attīstās iztēle, spēja nostāties otra pozīcijā (Lieģeniece, 1999, 70).

Viens no bērna domāšanas attīstības rādītājiem ir valodas attīstības līmenis. Pirmsskolas vecuma bērniem bieži vien svarīgākas par literāro darbu saturu ir ilustrācijas. Ilustrācijas jeb bilžu grāmatas pozitīvi ietekmē valodas attīstību. Liela nozīme ir pieaugušo sarunām ar bērniem par lasīto, sarunājoties bērns nostiprina savu pieredzi saistībā ar lasīto darbu. Vēlmi klausīties un interesi par literāro darbu ietekmē darba izpratnes līmenis pašā lasīšanas procesā. Pedagogam jāpārdomā, kādus apstākļus radīs pirms literārā darba lasīšanas, lai rosinātu interesi un ziņkāri par darbu. Ar daiļliteratūras palīdzību bērnu ievada vārda mākslas pasaulē, jo vārda mākslai ir svarīga nozīme bērnu audzināšanā.

A. Ļubļinska raksta, ka vecākā pirmsskolas vecuma bērni jau tīši operē ar vārdos noformētiem tēliem, kas kļūst arvien vispārīgāki un sakarīgāki. Jēdzieniskā tēla saglabāšanā sevišķa nozīme ir vārdam, kas to apzīmē. Līdz ar pasaku tēliem bērnu apziņā nonāk vārds ar tā vissmalkākajām niansēm. Vārds kļūst par bērna garīgās dzīves sfēru, domu un jūtu izteiksmes līdzekli. Bērnam pilnveidojas runas izpratne. Arvien lielāku vietu pirmsskolas vecuma bērnu dzīvē ieņem pasakas, stāsti, dzejoļi. Bērns var spilgti iztēloties cilvēkus, viņu darbības, pārdzīvojumus, par kuriem runāts stāstā, ja bērnam šis stāsts ir saprotams un tēli pazīstami. Tēla radīšanai domās nepieciešams, lai bērns būtu apguvis runu. Runa nodrošina prasmi salīdzināt, spriest, kritiski apjēgt. Runa, stāstījums pēc 6-7 gadu veciem bērniem izpaužas izvērsta stāstījuma formā, kas liecina par to, ka bērns ir apjēdzis visu attēlu un radusies jauna veida iztēle- bērns jau operē ar vārdos izteiktajiem tēliem (Ļubļinska, 1979, 85).

V. Golubina raksta:” Piecu gadu vecumā lielākā daļa bērnu iemācās runāt fonētiski pareizi, intonatīvi izteiksmīgi atbilstoši gramatikas un sintakses normām. Tas nodrošina labāku sadarbību. Bērns spēj sniegt adaptētu informāciju un iekšējo runu izmanto savas darbības plānošanai” (Golubina, 2007, 254).

Tiek intensīvi apgūtas runas gramatiskās formas un jauni abstrakti jēdzieni. Runa attīstās no egocentriskās uz dialoga, konteksta runu: bērns mācās izprast cita cilvēka domas un runas iekšējo loģiku, attīstās arī iekšējā runa.

Pasaka un dzeja rada iespējas stāstīt lomās, tādējādi izkopjot izteiksmīgu runu. Nenoliedzami, bērna vārdu krājumu paplašina pedagogu un vecāku priekšā lasītie literārie darbi, vēlams, lai pēc izlasīšanas sekotu pārrunas par daiļdarba saturu, tēliem, to raksturojums un rīcības analīze. Atmiņa-psihisko procesu kopums, kas nodrošina informācijas radīto, pieredzē gūto domu, tēlu, kustību, modeļu utt. iegaumēšanu, saglabāšanu, atjaunošanu apziņā un aizmiršanu. Pasaule bez atmiņas, diezin vai pati nevaldāmākā iztēle spējīga uzburt kaut cik ticamu šādas pasaules ainu, pie šādiem secinājumiem nonāk J. Kolominskis (Kolominskis,1990, 92) .

V.Zelmenis izšķir kustību, tēlaino, verbāli loģisko un emocionālo atmiņu. Tēlainā atmiņa saglabā konkrētus, uzskatāmus priekšstatus par lietu un parādību ārējām īpašībām. Pirmsskolas vecuma bērniem tā ir raksturīga. Turpretī verbāli loģiskās atmiņas īpatnība ir vispārinātu un vārdos ietvertu jēdzienu un sakarību atcerēšanās. Tā attīstās nedaudz vēlāk, līdz ar abstraktās domāšanas attīstību. Emocionālās atmiņas reprodukcijas saturs ir agrāk pārdzīvotās jūtas (Zelmenis, 1981, 71).

Tēlaino atmiņu var attīstīt, saistot jaunu informāciju ar dažādiem redzes tēliem un priekšstatiem. Tāpēc bērniem šajā vecumā ļoti svarīgas ir grāmatas ar ilustrācijām, lai lasīto varētu papildināt ar zīmējumiem, jo parasti bērns redzot zīmējumu, labāk izprot izlasītā jēgu un nozīmi. Šinī laika periodā notiek arī atmiņas veidu- tēlainās, kustību, verbālās- attīstība(dzirdes, redzes, kustību). Pirmsskolas attīstības periodā pārsvarā ir netīšās iegaumēšanas spējas. Bērns vienmēr labāk iegaumēs to, kas viņam šķiet interesants un piesaista viņa uzmanību. Bērns labi iegaumē tekstu, kas atrodas zem spilgtas pasakas ilustrācijas, un var to atkārtot bez grūtībām pareizā secībā. Noderīgi būtu attīstīt loģiskās atmiņas veidošanos, kas nodrošinātu lietu un parādības būtību izpratni (Golubina, 2007, 270).

Atmiņa ir psihisks izzināšanas process, kurā cilvēks iegaumē, reproducē un aizmirst domas, tēlus, kustības, t.i., pieredzi. Atmiņai cilvēka dzīvē ir ļoti svarīga loma, jo ar tās palīdzību cilvēks uzkrāj zināšanas un var tās izmantot pēc vajadzības, atzīmē **A. Vorobjovs** (Vorobjovs, 1996, 236). Jo bagātāka pieredze, jo plašākas iespējas iztēles darbībai. Iztēle balstās uz atmiņu un pārveido tās elementus jaunās kombinācijās. Atmiņas funkciju veido tāds īstenības atspoguļojums, kad cilvēks agrāk uztverto saglabā un pēc tam atveido. Priekšstati jeb priekšmetu agrāko uztvērumu tēli veido pirmsskolas vecuma bērna atmiņas galveno saturu. Bērnu agrīnie priekšstati ir neskaidri, nediferencēti, saraustīti, nesistemātiski un statiski. Šīs priekšstatu īpatnības skaidri atklājas dažādos pirmsskolas vecuma bērna darbības veidos, raksturojot gan viņa atmiņu, gan iztēli. Bērna atmiņas attīstība vairo iztēles attīstības iespējas. Savas darbības rezultāta paredzēšanas iespējas uzlūkojamas par iztēles attīstības sākumu.

Atmiņas un iztēles darbība mainās atkarībā no tiem motīviem, kas rosina bērna piepūli: uztvertā materiāla iegaumēšanu un atcerēšanos, jauna zīmējuma radīšanu, sacerēšanu vai būvēšanu. Rotaļas motīva vietā stājas mācības. Atdarināšana un netīšā darbība pārvēršas par radošu darbību, kuru bērns iemācās pārvaldīt, pakļaujot savam uzdevumam (Ļubļinska, 1979,53).

Uztvere- psihisks izziņas process, kas izpaužas kā tiešs īstenības priekšmetu, parādību un notikumu atspoguļojums apziņā ar redzes, dzirdes, taustes u.c. maņu orgānu palīdzību un saistībā ar noteiktu atspoguļotā pazīšanu un izpratni.

V. Zelmenis uzsver, ka bērni jāradina neapmierinātus ar pirmajiem, paviršajiem iespaidiem, bet rūpīgi un vispusīgi iepazīt lietas un parādības, vērtīgi klausīties pieaugušā stāstījumā vai priekšā lasīto pasaku, kā arī uzmanīgi novērot viņu darīto darbu, lai vēlāk to iemācītos arī paši. Uztveres un novērošanas attīstību ļoti sekmē bērnu tēlojošā darbība- zīmēšana, konstruēšana, veidošana u. c. tēlojošajā darbībā viņi parasti ieliek daudz no savas fantāzijas un nereti attālinās no īstenības. Uztveres rezultātā apziņā veidojas uztveres tēli, šie tēli no apziņas neizgaist, bet saglabājas kā atmiņas tēli jeb priekšstati. Priekšstati ir pirmās zināšanas par apkārtējo pasauli, tās atspoguļojuma pamatformu. Uz tiem pamatojas visa viņa turpmākā īstenības izziņa. Jo skaidrāki un precīzāki ir šie priekšstati, jo stabilāk tie iekļauti bērna atmiņā, jo radošāka un vieglāka ir viņa tālākā intelektuālās attīstības gaita (Zelmenis, 1981, 71).

Bērns uztveres tēlā redz tieši to, kas viņam ir būtisks. Bērni mācās veidot lietu kopsakarības-pazīt lietas un situācijas pēc to būtiskajām pazīmēm. Jo vecāks bērns, jo labāk viņš spēj izdalīt uztveramā priekšmeta informatīvās pazīmes un abstrahēt tās no nebūtiskajām. Pirmsskolas vecumā par intereses izraisītāju un līdz ar to arī pilnīgākas uztveres nosacījumu var kalpot saruna par idejisko kodolu daiļdarbā pirms tā lasīšanas. Tāpat, ja bērniem pazīstami viena autora vai ilustratora vairāki darbi, tie var kļūt par ierosinātajiem vēlmei dzirdēt citus šo autoru darbus. Literārā darba uztveres procesā aktīvu darbu veic iztēle. Iztēle pārstrādā uztverto, radot tēlus ar noteiktu emocionālu noskaņu un ļauj redzēt un pārdzīvot.

Pirmsskolas vecumā bērna emocionālā sfērā notiek būtiskas pārmaiņas. Šajā laikā bērniem ir emocionāli visneapvaldītākais raksturs nekā pārējos periodos. Bērnam vienlaicīgi var būt vairākas jūtas. Viņš var dusmoties un būt līdzjūtīgs, izjust vainas apziņu un meklēt attaisnojumu. To bieži varam novērot tad, kad bērni strādā kādus radošus darbiņus. Tāpēc arī bērni šajā laikā dziļi izdzīvo līdz katram literārajam tēlam. Tāpēc psiholoģijā runā arī par problemātisku uzvedību. Šajā vecumā attīstās arī augstākas jūtas, vērtību orientācija un tikumi. Emocionālā labsajūta veicina normālu bērna personības attīstību, labvēlīgu attieksmi pret sevi un citiem.

D. Lieģeniece uzskata, ka bērna iztēlē ir cieši saistīta arī ar emocijām. Aktīva iztēles darbība rada bagātu emocionālo ainu. Iztēle, emocijas un jūtas nav atdalāmas. Jau sen zinātnieki pamanījuši, ka jūtas ietekmē iztēli un otrādi. Visas radošās iztēles formas saistītas ar spilgti emocionāliem momentiem. Emocijas it kā savāc iespaidus, domas, tēlus, kas atbilst cilvēka garastāvoklim. Tādējādi bagātā emocionālā dzīve stimulē iztēles attīstību. Izmantojot bērna emocionālo stāvokļu bagātību, var veiksmīgi attīstīt iztēli un otrādi. Emocionālā iztēle palīdz apgūt noteiktas normas un paņēmienus, kā sadarboties ar pasauli, un funkcionē kā personības aizsargmehānisms, piemēram, radot izdomātu situāciju, kas noņem frustrāciju (Lieģeniece, 1999, 57).

Ļ. Vigotskis uzsver, ka mākslas darbu tēli liek bērnam izjust dažāda rakstura emocijas, veidojot noteiktu attieksmi, vērtējumu, darot bagātāku viņa jūtu gammu. Jo dziļāks jūtu spēks, ko izraisa literārais darbs, jo spēcīgāka vēlēšanās izzināt un darboties. Bērna mācīšanās un audzināšanas procesa attīstība ir atkarīga no bērna emocijām un jūtām. Ir ļoti svarīgi, kā bērns izturas pret sevi, pret pieaugušajiem un pret vienaudžiem. Emocionālās domāšanas dēļ pārdzīvojums ir gan tieša, individuāla, personiska attieksme pret literārā darba saturu, gan arī pastiprināts intelektuālās un darbības process (Виготский, 1991,326).

Viss, ko bērns redz un dzird, ir tas, kas veido viņa pieredzi un ir pirmais atbalsta punkts viņa tālākajai iztēles attīstībai. Tādēļ, jāpiemin arī dzirde. Arī tā ir ļoti svarīga pirmsskolas vecuma bērnu attīstībā, jo pasakas un citi literārie darbi (arī tie, kuri ierakstīti audiokasetēs) ir jāsadzird! Daudzi vidējā pirmsskolas vecuma bērni var pārstāstīt to, ko dzirdējuši kādu laiku atpakaļ.

Ļ. Vigotskis uzskata, ka, uztverot literāro darbu, bērns saplūst ar tā tēliem un notikumiem. Tā kā bērnu nervu darbībai raksturīgs liels plastiskums, šī saplūšana ir pilnīga- tēlu un notikumu pārdzīvojumi noris kā savējie. Pirmsskolas vecumā pārdzīvojums ir pirmā jutekliskā literārā darba uztveres pakāpe, tikai pēc tam, bieži vien pēc pieaugušā norādījuma, notiek racionālā pakāpe apjēgšana un novērtēšana (Виготский, 1991,328).

Savukārt, A. Ļubļinska saka, ka pirmsskolas vecuma bērņā jūtas izraisa tādi fakti, kam nav tiešas saistības ar viņu. Bērns dzīvi reaģē uz grāmatā aprakstītajiem notikumiem, redzēto izrādi vai filmu. Iedzīvojoties varoņa tēlā un atkārtojot viņa rīcību, vidējā un vecākā pirmsskolas vecuma bērns neievēro, ka uztver pasaku par realitāti (Lubļinska, 1979,120).

Pirmsskolas vecuma bērnu raksturīga īpatnība ir tās konkrētais raksturs. Visu to, ko bērns vēro un dara, viņš vairāk vai mazāk arī pārdzīvo, t.i., viņam rodas attiecīgas emocijas- prieks, sajūsma, gandarījums, kauns, sašutums, dusmas, bailes utt.

Pēc ārējām pazīmēm var spriest par bērna emocionālo pārdzīvojumu. Emocionālā pārdzīvojuma brīdī mainās sejas izteiksme, ķermeņa poza, kustības, balss intonācija un tembrs. Bērna emocijas izraisās viegli un izpaužas neapvaldīti. Emocionālais stāvoklis ir mainīgs. Bērnā emocijas izraisa ne tikai tas, kas ir patīkams, bet arī tas, kas ir labs vai ļauns, skaists vai neglīts, interesants vai garlaicīgs. Tā veidojas bērna morālās, estētiskās un intelektuālās jūtas.

Pirmsskolas vecuma bērnos interesi izraisa pasakas vai stāsta saturs. Viņi uztraucas par varoņa likteni, atbalsta vai nosoda viņa rīcību, cenšas uzzināt, kas noticis tālāk. Bērni viegli iekļaujas stāstījumā, dod padomus, skumst, pārdzīvo līdzī. 4-5 gadu vecumā bērniem ir vieglāk kontaktēties ar kādu pasaku tēlu vai rotaļlietu nekā ar nepazīstamu pieaugušo. Bērni ļoti labprāt stāsta par savām grāmatām, dzīvniekiem, mājām un arī vecākiem. Ir svarīgi viņus uzklaut un nepārtraukt. Pirmsskolas vecumā veidojas personības pamatiezīmes, kuras turpinās attīstīties visā dzīves laikā.

Bērna iekļaušanās grāmatu pasaulē notiek nevis tad, kad bērns sāk pazīt burtus un lasīt, bet daudz agrāk- kad bērnam veidojas pirmie priekšstati par apkārtējo pasauli, kad viņš sāk saprast pieaugušā runu.

Secinājumi

1. Iztēle ir izziņas process, kura gaitā uz iepriekšējo uztvērumu un pieredzes pamata apziņā rodas jauni tēli. Realizējas atveidojošā iztēle- izmantojot iepriekšējos uztvērumus dabā, attēlos, filmās, arī lasīto vai dzirdēto, var apziņā radīt atbilstošus jaunus tēlus. Tātad iztēlē piedalās atmiņa un domāšana. Nonākam pie svarīgas atziņas: ja par iztēlē skatāmo parādību nekas nav zināms, iztēle gluži vienkārši nevar darboties. Iztēle- priekšmeta vai situācijas tēla radīšanas psihisks process, pārveidojot esošos priekšstatus. Tā ir personības apziņas daļa, viens no izziņas procesiem. Iztēle ir arī efektīvs informācijas pārstrādes process. Iztēle var būt cilvēka spēju pamatā, tā ļauj cilvēkam iegūt un izmantot informāciju. Tā ir arī efektīvs informācijas pārstrādes process. Iztēle var būt cilvēka spēju pamatā, tā ļauj cilvēkam iegūt un izmantot informāciju.

2. Pirmsskolas vecuma bērna iztēle ir ļoti dzīva un radoša, jo viņš neprot norobežot īstenību no fantāzijām, realitāte nereti saplūst ar izdomu. Iztēlei un fantāzijai ir liela loma literāro darbu uztveres procesā. Tieši iztēle un fantāzija piedod tēliem emocionālu noskaņu. Fantazēšana var

būt arī kā aizsargmehānisms, kad traumējošu informāciju bērns spēj pārveidot fantāzijā un tādējādi samazināt tās iedarbību uz psihi. Jo mazāks bērns, jo vairāk viņš domāšanā vadās pēc iztēles un fantāzijām. Bērni reizēm pat var neatšķirt fantāzijas no realitātes un pieaugušajiem var likties, ka bērns melo

3. Bērna iztēle realizējas daudzveidīgās formās, aktivizē ļoti plašu bērna garīgo un fizisko spēju spektru un labvēlīgi ietekmē personības veidošanos kopumā. Bērna jaunrade palielina psihi un domāšanas elastību, attīsta uztveres dziļumu un precizitāti, disciplinē, iemāca paškontroli un spēju pašam analizēt savas jūtas un pārdzīvojumus. Iztēles darbība nav iedomājama bez pieredzes uzkrājuma un tās izmantošanas. Tāpēc radošo spēju attīstība ir iespējama tikai līdz ar vienlaicīgu šo procesu aktivizāciju. Tie ir iepriekšējie procesi, kas nosaka jaunrades iespējamību. Lai iztēlotais kļūtu apkārtējiem uztverams, tam jāgūst izpausmes iespēja bērna darbībā un arī tās rezultātā.

4. Pirmsskolas vecumā bērna emocionālā sfērā notiek būtiskas pārmaiņas. Šajā laikā bērniem ir emocionāli visneapvaldītākais raksturs nekā pārejos periodos. Bērnam vienlaicīgi var būt vairākas jūtas. Viņš var dusmoties un būt līdzjūtīgs, izjust vainas apziņu un meklēt attaisnojumu. To bieži varam novērot tad, kad bērni strādā kādus radošus darbiņus. Tāpēc arī bērni šajā laikā dziļi izdzīvo līdz katram literārajam tēlam. Tāpēc psiholoģijā runā arī par problemātisku uzvedību. Šajā vecumā attīstās arī augstākas jūtas, vērtību orientācija un tikumi. Emocionālā labsajūta veicina normālu bērna personības attīstību, labvēlīgu attieksmi pret sevi un citiem.

5. Viss, ko bērns redz un dzird, ir tas, kas veido viņa pieredzi un ir pirmais atbalsta punkts viņa tālākajai iztēles attīstībai. Dzirde ir ļoti svarīga pirmsskolas vecuma bērnu attīstībā, jo pasakas un citi literārie darbi (arī tie, kuri ierakstīti audiokasetēs) ir jāsadzird! Daudzi vidējā pirmsskolas vecuma bērni var pārstāstīt to, ko dzirdējuši kādu laiku atpakaļ. Pirmsskolas vecuma bērnu raksturīga īpatnība ir tās konkrētais raksturs. Visu to, ko bērns vēro un dara, viņš vairāk vai mazāk arī pārdzīvo, t.i., viņam rodas attiecīgas emocijas- prieks, sajūsma, gandarījums, kauns, sašutums, dusmas, bailes utt.

2. Literatūras nozīme bērna attīstībā

2.1. Bērnu literatūras raksturojums

„Bērnu literatūra- tas ir kuģītis, uz kura sakāpuši daudz lielo cilvēku”, „bērnu literatūra – tā ir garā pupa, pa kuru var uzkāpt debesīs”, „bērnu literatūra ir lieli svētki, uz kuriem mēs esam ieradušies un kuros mums ir jāprot uzvesties. Bērni mūs uzrauga, cik mēs esam taktiski, gudri, labi, gatavi tieši šim brīdim”-runājot par bērnu literatūru, saka **I. Ziedonis** (Ziedonis, 1986, 7).

Literatūra ir viens no tiem mākslas veidiem, kas bērnam pieejams un saprotams visātrāk. Tieši ar literāro varoņu un notikumu starpniecību bērnam iespējams pārdzīvot un izjust to, ko viņam liedz reālā dzīve. Turklāt literatūra pieredzi nepaplašina vispārīgi un stihiski, bet gan to mērķtiecīgi padziļina. Šāda mērķtiecīga pieredzes padziļināšana pirmsskolas vecumā ir iespējama vieglāk nekā citos bērna vecumposmos, jo, tā kā bērns vēl nelasa pats, pieaugušais ir tas, kas izvēlas literāros darbus (Freiberģa, 1997,7).

Ir svarīgi, lai bērns jau no mazām dienām apgūtu gan ētiskās, gan estētiskās vērtības, kā arī attīsta intelektu. Psihologi uzskata, ka māksla un literatūra ir labs līdzeklis šo uzdevumu veikšanai. Pirmsskolas vecums ir vislabākais un arī svarīgākais vecums, lai ievadītu bērnus grāmatu pasaulē. Nekad nevar būt par agru mazulim turēt rokā un aplūkot grāmatu. Šajā dzīves posmā lasāmvielu bērniem izvēlas vecāki. Vecāki izvēlas, viņuprāt, labāko savam bērnam. Izvēlas vērtības, lai saprastu, kas ir labs, kas ļauns. Ar literatūru kā mākslas darbu bērns gūst priekšstatu par māksliniecisko vārdu, māksliniecisko valodu, tēlainajiem izteiksmes līdzekļiem, žanru daudzveidību. Valodas ritms, valodas tēlainība, salīdzinājumi, tas viss rosina bērnu aktīvai darbībai- sacerēt pasakas, izdomāt tēlus utt.

Literatūra ievada pirmsskolas vecuma bērnus tikumisko vērtību pasaulē. Bērna pieredze pirmsskolas vecumā ir neliela, bet pieaugušā vērtību ievirzes veidojas, krājoties dzīves pieredzei. Šo pieredzi bērniem sniedz literārie darbi, jo tiem piemīt spējas iekļūt jūtu un domu pasaulē, līdz ar to

veidojas pieredze, kas veido arī vērtību ievirzes. Lai mērķtiecīgi pilnveidotu bērnu tikumisko vērtību pasauli ir svarīgi izvēlēties un piedāvāt bērniem literāros darbus atbilstoši viņu uzkrātajai pieredzei.

Klausoties literāro darbu un pārdzīvojot darba varoņu rīcību, bērns neapzināti pauž savu attieksmi- priecājas un bēdājas. Galvenais ir ne tikai zināt, kas ir labi un slikti, bet gan to pierādīt ar savu rīcību. Vecākajā pirmsskolas vecumā bērniem notiek strauja intelektuālo interešu attīstība. Bērni izvērza arvien sarežģītākus jautājumus, visu vēlas izprast, saprast un visu izzināt, rodas zinātkāre

Literatūra veicina bērnu iztēles attīstību, radošās domāšanas attīstību un virza bērnus uz radošo darbību. Vecākajā pirmsskolas vecumā jāpaplašina bērna priekšstati par to, kas ir labs, kas slikti, bērni jāiepazīstina ar tādiem jēdzieniem kā izpalīdzība, čaklums, pieklājība, draudzība, līdzjūtība u. c. Te atkal liela nozīme ir daiļliteratūrai, ar kuras piemēriem iespējams radīt izpratni par apkārtējo pasauli. Literatūras funkcijas bērna uztverē atklājas īpatnēji, atšķirīgi. Bērni daudz ko nezina, bet daudz ko izjūt, emocionāli tiecoties uzzināt.

Latvijā par literatūru un audzināšanu vairāk runā rakstnieki, dzejnieki, bet mazāk pedagogi. Izmantojot literāros darbus pedagoģiskajā procesā, pedagogs ne tikai paplašina bērna pieredzi pasīvi, bet, radīdams apstākļus rotaļai, rosinās aktīvu pieredzes apgūšanu. Literatūrai piemīt iespējas iekļūt cilvēka prātos, garīgajā pasaulē, viņu domās un jūtās. Bērnus ietekmē, iedarbojas uz viņu jūtām un pārliecina dažādi netiešās izteiksmes veidi- pieaugušā cilvēka personības spēks, vēl neredzētas dzīves norises, bet jo sevišķi spilgti literatūras un mākslas darbi. Mākslas darba ietekme pēc sava satura ir tieša un tikai pēc formas- netieša. Taču tieši formai- bērniem domātās literatūras nosacītības izpausmēm- ir ārkārtīgi liela nozīme, ne mazāka kā satura patiesīgumam un interesantumam (Ziedonis, 1986, 9- 31).

Bērnu literatūrai kā daiļliteratūras sastāvdaļai ir sava specifika, ko nosaka lasītāju vecumam atbilstošs audzināšanas un izglītības uzdevumu komplekss. Jo mazākam bērnam domāts darbs, jo spilgtāk izpaužas bērnu literatūras specifika.

J. Osmanis uzsver, ka grūti atrast bērnu iemīļotu grāmatu, kura nebūtu ar humora iekrāsu. Humors saaužas ar sižetu, piešķir atjautības možumu dialogiem, optimisma gaišo ietonējumu tēliem. Pilnasinīga dzīve vienmēr saistīta ar humoru, tas pats sakāms arī par pilnasinīgu literatūru. Var teikt pat vēl vairāk: literatūra nevar pastāvēt bez humora, jo humors apliecina attīstītu prātu, rosina domāšanu. Sevišķi tas attiecas uz bērniības posmu, tātad arī uz bērnu literatūru (Osmanis, 1977, 52- 84).

Bērnu literatūrā, tāpat kā pieaugušo literatūrā, tiek izmantota visa milzīgā māksliniecišķās izteiksmes līdzekļu bagātība. Bērni mīl gaišus toņus, spilgtas krāsas, smieklus, tādēļ bērnu grāmatās vēl plašāk jālieto humors, jābūt spēcīgiem kontrastiem un fantāzijai. Jo mazāks lasītājs, jo mazāka ir viņa dzīves pieredze, tādēļ jo izdomas bagātākai un talantīgākai jābūt grāmatai. Bērnu grāmatās jābūt labai literārajai valodai, trāpīgiem salīdzinājumiem un personifikācijām, saka **A. Stikāne** (Stikāne,1977,9).

Bērnu literatūrai raksturīga žanru daudzveidība. Tā ietver pasakas, stāstus, dzejoļus, mīklas u. c. Pirmsskolas vecuma bērnu psiholoģiskās īpatnības ir par pamatu, ka dažus no literatūras žanriem bērni mīl vairāk. Ikdienu darbā pirmsskolas izglītības iestādē var vērot bērnu interesi par grāmatu ilustrācijām. Bērni vairāk rokās tur un aplūko krāsainākās un interesantākās grāmatas. Kad bērniem tiek dota izvēle, kuru grāmatu lasīsim, vienmēr tiek izvēlēta spilgtākā un krāsainākā. Jaunākajā pirmsskolas vecumā bērni lielāku interesi izraisa par bilžu grāmatām un grāmatām ar spilgtām ilustrācijām. Bilžu grāmata arī veicina bērna iztēli, izziņu, kā arī veido izpratni par tuvāko un tālāko apkārtni, kļūst arī par sarunu izraisītāju. Mazo lasītāju uztverē ilustrācijai vēl lielāka nozīme nekā tekstam. Ilustrācija palīdz veidot redzes gleznu. Bērnu grāmatu ilustrācijās liela nozīme ir krāsām, viņiem patīk spilgtas, košas krāsas.

Kopīga skatīšanās un priekšā lasīšana nav tikai komunikatīva situācija, bet vairāk sociāli emocionālas saites starp bērnu un pieaugušo. Šādā veidā pieaugušie var uzzināt par bērna vajadzībām un iztēles spējām. Īsi secinot, varētu atzīmēt, ka bilžu grāmata: ierosina un izsauc gleznainus tēlus; motivē bērnu rotaļspēlei; iepazīstina ar apkārtējo pasauli, līdzilvēku attiecībām; ierosina fantāziju, domāšanu, attīstītu valodu; caur ilustrācijām izsauc dažādas jūtas- prieku, līdzjūtību u. c., par bilžu grāmatu ietekmi uz bērniem saka, **I. Freiberga** (Freiberga,1997, 33).

Z. Kuple raksturo M.Stārasti kā vienu no vadošajām bērnu grāmatu māksliniecēm. Viņas darbi ne tikvien vienmēr saistījuši bērnu uzmanību, bet arī ieguvuši viņu nedalītu mīlestību. Mākslinieces atveidoto tēlu iedarbība uz bērnu nenoliedzami ir tieša un aktīvi audzinoša. Tas liecina par mākslinieces īpašo spēju iedziļināties bērnu psiholoģijā un vajadzībās, saprast viņus. Tāpēc mākslinieces grāmatu galvenā īpatnība ir to īpašā tuvība ar bērniem. Turklāt bērnu uzmanību jau pirmajā brīdī saista spriegais sižets un labsirdīgais humors. Bērni M. Stārastes ilustrētās grāmatas mīl un, iespējams, vispirms tādēļ, ka šeit rod sev draugus, pēc kuriem ilgojas. Šiem draugiem, ka jau dzīvē, iet visādi. Netrūkst tiem savu likstu un nedienu. Tomēr māksliniece ir pārliecināta optimiste. Pat visriskantākajās situācijās viņa paglābs savu varoni tā, ka mēs tikai silti pasmaidīsim (Kuple, 1986, 26-28).

A. Stikāne par grāmatu ilustrācijām saka: tām jābūt spilgtām, bērnam tuvām un saprotamām. Ilustrācija bērnam ir gandrīz tas pats, kas rotaļlieta, t.i., īstenības neīsts līdzinieks. Bērnam tā interesanta tieši tādēļ, ka tajā attēlota reālā pasaule (Stikāne, 1977,11).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem visiecienītākais literatūras žanrs- pasaka. Pasaka ir pilna darbības, kuras seko viena otrai, kā arī pasaku valoda ir vienkārša- bērniem saprotama. Bērni vēl neprot loģiski domāt, pasaka neliek to viņiem darīt. Pasakās daudz tēlu, caur šiem tēliem bērni iegūst nepieciešamo informāciju. Pasaka aptver bezgalīgus plašumus, dažādus laikmetus, pārvar milzīgus šķēršļus un tuvina vissīkākās lietas lielajai pasaulei. Katrā pasakā ir proporcija starp ticamo, reālo un fantastisko. Jo vairāk izdomas pasakā, jo ticamākam jābūt tās pamatam- darbojošos personu raksturiem, to rīcībai.

Literārās pasakas, tāpat kā tautas pasakas, nostiprina atziņas par vienmēr nozīmīgām ētiskām un estētiskām kategorijām un aizved klausītāju neierobežotā fantāzijas pasaulē. Literārajās pasakās, tāpat kā tautas pasakās, priekšmeti un parādības ir dzīvas. Tradicionālā, līdzsvarotā literārā pasaka tiek savesta kopā ar pavisam citādu radījumu- ar ekscentrisku, brīvas kompozīcijas, improvizētā sižeta pasaku. Ar pasaku, kurā ir vietas visam- tīšai ačgārnībai, vārdu spēlēm, jēdzieniskiem pārpratumiem, paradoksiem. Pārdrošība ir tas, kas starp šo pasakas stāstlīniju un klausītājiem izsauc tik dzīvu reakciju. Tā literāro pasaku raksturo I.Ziedonis (Ziedonis, 1986,10).

Pasakas ir rakstītas bērniem ar konkrētu audzinošu mērķi, un reizē arī asprātīgi veidotās situācijas un ar labsirdīgu humoru caurstrāvētie dialogi pasargā šos darbus no pārāk klajas morāles normu ilustrācijas. Rakstnieki samērā plaši izmantojuši no tautas pasakām labi pazīstamus tēlus- dzīvās un nedzīvās dabas personificējumus-, bet sižeti ir veidoti oriģināli. Tie ir nesarežģīti, viegli pārstāstāmi un precīzi atklāj autora domu. Pasaku mākslinieciskajā izveidē reālais gūst pārsvaru pār fantastisko. Nevienā no šīm pasakām nav tikai radītu tēlu, nav brīnumpriekšmetu, ja vien par tādiem neuzskata dzīvnieku, dabas parādību un priekšmetu spēju izteikt savas domas.

Latviešu literārās pasakas saistās ar tādiem meistariem kā K.Skalbe, A. Sakse, I. Ziedonis, Viks, M. Cielēna, I. Zandere, Ē. Kūlis u.c. Ar folkloru A. Sakses pasakas vieno ētiskie ideāli, ticība labā uzvarai un pārliecība, ka labais vienmēr saglabāsies ļaužu atmiņā. Ziedu pasaule rakstniecei vienmēr bijusi tuva un pazīstama, varbūt tāpēc viņa ir saskatījusi tajā tik daudz līdzības ar cilvēku dzīvi. A. Sakse ar gudru vienkāršību un mērķtiecīgu tēlainību turpina mūžsenās pārdomas par mīlestību un naidu, uzticību un nodevību, pienākumu un bezatbildību.

I. Ziedoņa pasakas- uzdevumi prātam un iztēlei. To uztverei nepieciešama neparasta pacietība, vērtīgums un bērnišķa ziņkārība. Tās ir pasakas- rotaļas, turklāt katrai ir savi spēles noteikumi, un,

tikai tos pieņemot, var mēģināt tuvojies autora domu gājienam. Šādas pasakas liek ne tikai meklēt atbildes uz rakstnieka uzdotajiem jautājumiem, bet arī saskatīt pašus jautājumus dabā. I. Ziedoņa pasakas ir arī ticības pārbaude pašai pasakai. Jo tieši ticība brīnumam un brīnumainajiem atraisa fantāziju un ļauj saskatīt neparastas lietas. Savās pasakās autors dalās pārdomās par ikvienam labi pazīstamām mūsu dzīves parādībām- ugunsnelaimi, dzeršanu, trokšņiem un smakām pilsētā. Šajās pasakās lielāka uzmanība pievērta tēlu darbībā, notikumu un situāciju izvēle mērķtiecīgāk pakārtota galvenajam konfliktam.

Bērnus I. Ziedoņa pasakas piesaista ar neparastu formu, ar pirmreizējiem tēliem un negaidītām situācijām. Tikai vērīgi un pacietīgi iedziļinoties tekstā, īpašu uzmanību pievēršot detaļām, atklājas bagātais zemteksts. I. Ziedoņa pasaku virsmērķis ir paplašināt lasītāja tēlainās un analītiskās domāšanas iespējas, izraisīt aktīvu, vērtējošu attieksmi pret pasauli, uzsver **M. Danenberga**.

Savukārt Vika pasakas bērnus ieved savdabīgā domu, jūtu, atziņu lokā. Paveras viengabalaina pasaules aina, atklājas dziļi personīga pasaules izjūta. Pasakās valda realitātes un fantastikas savijums, tajās aprakstīta pasaku pasaule bez robežām, iztēles un fantāzijas atbrīvotība. Autore atzīmē, ka mazliet savāda ir Vika pasaku pasaule. Tai pietrūkst telpiskuma. Rakstnieks atteicies no vides sīkāka raksturojuma, no dabas ainavām, no visa, kas šķietami varētu novērst uzmanību no galvenā, no dialogos, ieskicētām pārdomām par cilvēka un dabas mijiedarbībām (Danenberga, 1986, 68-89).

Daudzi no iepriekš pieminētajiem bērnu literāro darbu autoriem raksta ne tikai pasakas, stāstus, bet arī dzeju. Dzeju pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanas pedagoģiskajā procesā izmanto maz.

Bieži vien bērniem patīk tieši tie dzejoļi, kuri nenožīmīgi liekas pieaugušajiem, bet tie, kuru saturs un forma, pēc pieaugušo domām, šķiet atbilstoši bērnu uztverei, bērniem paliek gluži vienaldzīgi. Bērniem patīk dzejoļi ar atskaņām, refrēniem, jo tie veido iekšēju ritma izjūtu, tā saka **I. Freiberga** (Freiberga, 1997, 41-42).

I.Zandere bērnu literatūrā darbojas jau krietnu laiku un, būdama precīza un lakoniska dzejniece, pati viskodolīgāk raksturojusi savu dzeju. Viņai ir dziedami, dancojami, spēlējami un minami dzejoļi, skaitīkļi, baidīkļi un skraidīkļi. Daļa dzejoļu izriet no kustīguma, kūšājošās un neiztērējamās enerģijas, spēles prieka, citi, - no kāpēcīša intereses par pasauli, vēlēšanās to saprast un alkām pēc patvēruma un mīlestības. I. Zanderes dzeju gan nevar tikai nosaukt par bērnu dzeju, jo tā ir bērna un pieaugušā, gan bērna viedokļa, un tā ir nevis tīša kombinācija, bet izriet no fakta, ka šie dzejoļi ir par bērnu un pieaugušo attiecībām ,par to, kas veidojas starp bērnu un viņa tēti, mammu, vecmāmiņu,

opapu. Tieši šajā saskarsmē- dialogos, kopīgās rotaļās un sarunā- notiek kopīga pasaules atklāšana, jo viens no otra kaut ko gūst, tā par I. Zanderes dzeju saka **J. Treile** (Treile, 2005, 29-31).

Dzejas krājumos ieskanas dabas motīvi, savas piederības apzināšanās un pasaules izzināšanas tēma, aicinājumu uz rotaļu un spēli. Savdabīga rotaļāšanās ar skaņām, vārdiem un to nozīmi sadzirdama un saredzama U. Ausekļa dzejā. Dzejnieks pats savus dzejoļus ir raksturojis ar vārdiem- skaneņi, skandeņi, ačgārneļi, mēles spēles un citi dzejoļi. U. Ausekļa dzejoļi rada neparastas asociācijas un spilgtas redzes gleznas, to dzīvespriecīgajā noskaņā ieskanas arī smeldzīgi toņi, jo kāds šai kņadā un burzmā jūtas vientuļš un nepamanīts, tā **A.Kalve** raksturo U. Ausekļa dzeju (Kalve, 2005,36).

J. Osmanis saka, ka arī dzejā humora tradīcijas saistījušās ar labsirdīgu smaidu, reālistisku dzīves komiku, pamācošu alegorisku humoru. Dažu dzejnieku daiļradē tas ir sabiedriski nozīmīgāks, mākslinieciski krāsaināks, dažu- satīriski asāks, karikatūriskāks, ārišķīgāks, vēl citu- sīkāks, maigāks, maznozīmīgāks (Osmanis, 1977, 277).

Pēdējā laikā Latvijā arvien vairāk ienāk- gan tulkojumos, gan literāru darbu ekranizējumos- literatūra, ko angļu valodā apzīmē ar vārdu- fantasy. Var sastapt jēdzienus „fantāzijas literatūra”, „fantāzijas žanrs”, arī fantāzija kā stils vai vēstījuma veids. Fantāzija- viens no visnenoteiktākajiem, neskaidrākajiem jēdzieniem literatūras teorijā. Tas parasti, īpaši bērnu literatūras kontekstā, lietots, lai apzīmētu autora radītus literārus darbus, kas nav reālistiska proza. Bieži pasakas un fantāziju aplūko kopā. Rakstos par fantāzijas žanra specifiku tā galvenokārt skatīta atšķirībā no tautas pasakām. Fantāzijas žanrs būtībā ir tā pati mums labi pazīstamā literārā pasaka, kuras autors ir konkrēts rakstnieks ar savu domu, ideju, māksliniecisko mērķi kurā īstenības atveides pamatprincips ir fantastiskums, saka **I. Stikāne**. Fantāzijas literatūra aizrauj lasītāju ar cilvēka mūžīgo sirdsdegsmi uz neiespējamo, ar ilgām un sapņiem pēc plašuma, piedzīvojumiem un stabilām vērtībām. Latviešu literatūrā nav nekāds jaunums. Mūsdienās latviešu fantāzijas literatūru atrodam gandrīz vienīgi bērnu literatūras plauktos. Pārskatot Latvijā radušos oriģinālliteratūru bērniem, var redzēt, ka tādu darbu nav mazums. Cita pasaule kā vesela, noslēgta alternatīva vide, kurā mīt vai nonāk darbojošās personas un kur notiek viņu piedzīvojumi, parādās A. Žīgures, G. Bereļa, J. Zvirgzdiņa, Vika, V. Kaijaka, M. Cielēnas, S. Kvaskovas u.c. grāmatās.

Dažkārt pasakas darbība kādu neparastu fantastisku pasauli paver lasītāja iztēles acīm tikai uz īsu brīdi. Tad šī pasaule iezīmējas tikai fragmentāri, ar atsevišķām detaļām, zīmēm. Fantāzijas pasaule nav pilnīga un saistoša, ja tajā nav pretrunu starp labo un ļauno. Fantāzija visos laikos bijusi un ir sfēra, kur paglābties no reālās pasaules vienmuļības un nejēdzībām, jo Sekundārā Pasaule ir

piepildīta ar tēliem, objektiem, notikumiem, kam zem zemes cilvēki pārstājuši ticēt. Tā daudzi fantāzijas autori iedrošina lasītājus sargāt ticību un iztēli kā garīgās izaugsmes būtisku daļu. Fantāzijas literatūra aicina mūs visus: „Nenododiet sapņus! Ilgojieties!” (Stikāne, 2005,59-71).

2.2. Pedagoģiski psiholoģiskie nosacījumi literāro darbu izmantošanai

Viens no bērnu literatūras kā mākslas veida uzdevumiem ir veidot aktīvu attieksmi pret pasauli un paust to savā darbībā. Tas tad arī izvirza literārajam darbam prasību- izsaukt klausītājā emocionālu pārdzīvojumu un garīgu aktivitāti, kas rosinās bērnu aktīvi un radoši darboties. Lai literatūras darbs spētu izsaukt bērnam emocionālu pārdzīvojumu, tam jāapmierina bērna vajadzības un intereses, jāatbilst bērna sasniegtajam psihiskās attīstības līmenim, kas savukārt nosaka bērnu literatūrai izvirzāmās specifiskās iezīmes un piemērotāku žanru izvēli, saka **I. Freiberga** (Freiberga, 1997, 45).

Literatūrai līdzās citām mākslas nozarēm jāveic ne ar ko neaizstājami uzdevumi. Tā salīdzinājumā ar citiem daiļrades veidiem daudz plašāk spēj veikt un veic mākslai vispār piemītošās izzinošās, sociāli un ētiski audzinošās, komunikatīvās, ētisko baudījumu, prieku sniedzējas funkcijas. Literatūra attīsta radošo domāšanu, emocionālo pieredzi, fantāziju, izkopj valodu, tā par literatūras ietekmi uz bērnu saka **P. Zeile** (Zeile,1977,10).

Literāro darbu informācijas uztveršanas procesā liela nozīme ir agrāk iegūtai pieredzei. Bērns literāro darbu uztver, izmantojot jau savas esošās zināšanas, kā arī savu pieredzi. Pirmsskolas vecuma bērniem lielāku interesi izraisa par grāmatas ilustrācijām. **F. Jansons**, analizēdams bilžu grāmatu pozitīvo ietekmi uz bērnu prātu un valodas attīstību, kā arī estētiskās uztveres veidošanos, citu starpā min arī zinātkāres ierosināšanu. Ilustrācijas izsauktā ziņkāre ir tā, kas stimulē bērnu uzzināt un noskaidrot ar literārā teksta palīdzību tās saturu. Tā pakāpeniski ilustrācija kā ziņkāres ierosinātāja kļūst par zinātkāres radītāju(Jansons,1998,15).

Pirmsskolas vecuma bērnu psiholoģiskās īpatnības ir par pamatu tam, ka daži no žanriem bērniem patīk vairāk. Bilžu grāmata veicina gan bērna iztēli un izziņu, gan veido izpratni par tuvāko un tālāko pasauli. Bilžu grāmata:

- ierosina un izsauc gleznainus tēlus;

- motivē bērnu rotaļspēlei;
- iepazīstina ar apkārtējo pasauli, līdzcilvēku attiecībām;
- ierosina fantāziju, domāšanu, attīsta valodu;
- ar ilustrācijas palīdzību izsauc dažādas jūtas- prieku, līdzjūtību u.c., rada noskaņojumu;
- spēj apstiprināt kaut kādu bērna pieredzi vai to koriģēt;
- rada sociāli emocionālās saites starp bērnu un pieaugušo (Zembaha, Černova, 2004,16).

Pirmsskolas vecumā literāro darbu izpratnes veicināšanai liela nozīme pieaugušā klātbūtnei, jo tieši sarunai lasījuma laikā, kā arī pēc lasītā palīdz izprast bērniem literārā darba saturu. Sarunās par darbu varam noskaidrot bērnu domāšanas un pieredzes līmeni. Daiļdarbu lasīšanas laikā uzmanība pievēršama valodas tēlainībai un daiļskanīgumam. Jārosina bērnu tēlainos vārdus atkārtot un iesaistīt tos savā runā. Bērnam pirmsskolas vecumā ir samērā grūti saprast pārnestā nozīmē lietotus dzejiskus izteicienus, sakāmvārdus, mīklās izteiktus salīdzinājumus un tml. Taču darbs ar šādiem izteicieniem, mīklu minēšana un pat sadomāšana, sakāmvārdu un parunu skaidrojumi bērnu ļoti interesē. Iepazīstināšana ar tiem ir nozīmīga viņa valodas un domāšanas attīstīšanas līdzeklis.

D. Lieģeniece atzīmē, ka liela nozīme ir stāstījumam. Pirmsskolas vecumā intimitāte starp klausītāju un stāstītāju ir ļoti augsta. To nodrošina gan acu kontakts, gan stāstītāja balss, ekspresija un visa viņa personība kopumā. Bērns uztver ne tikai stāstītāju. Bērņā rodas emocionāls pārdzīvojums, kas veicina darboties iztēlei, fantāzijai, un tā rosina bērnu radošai darbībai (Lieģeniece, 1999,54).

Lai noskaidrotu darbības motīvus un mērķus, galvenais akcents jāliek uz sarunām ar bērnu pēc literārā darba stāstīšanas- jāaktualizē paša bērna pieredze saistībā ar literārā darba notikumiem, jāpalīdz noskaidrot paša bērna attieksmi un viņa iespējas. Jāuzdod rosinoši jautājumi, problēmjautājumi, jāizmanto īsi iztēles vingrinājumi, jāierosina situāciju izmainīt.

Lasīt to un lasīt tā, lai lasāmais materiāls un lasīšanas process sagādātu jo lielāku un cēlāku prieku. Lielo autoru darbi, ir lielākā garīgā barība, bet nevajag ar tiem aizbarikadēt bērnus. Vajag tikai šiem darbiem pašķirt ceļu, atvērt skatu, nostiprināt gaumi. **O. Svenne** uzsver, ka bērnu ievadīšanu literatūrā nevar dibināt uz tiem mehāniskiem un matemātiskiem aprēķiniem. Ievadam jābūt zināmā mērā individualizētam, pieskaņotam bērna garīgajām īpatnībām (Svenne,1930,54).

Nav jāklūst par fanātisku sprediķotāju, kas nīgri klāsta savus uzskatus par labo un ļauno, iedvešot bailes un izmisumu, saka amerikāņu psihologs T. Likona. Ļoti daudz var paveikt ar ievērojami izsmalcinātākām metodēm. Bērni bieži vien vislabāk apgūst jauno, ja neapzinās, ka patiesībā mācās. Kopīga labu grāmatu lasīšana ir viens no patīkamākajiem veidiem, kā mācīties un mācīt morālas vērtības. Literatūra var iedvesmot bērnu ticēt saviem spēkiem. Literatūrā ir tēli, ar kuriem bērni var sevi identificēt. Literārie tēli dod arī paraugus, pēc kuriem bērniem tiek ties. Rakstītais vārds stimulē iztēli, izmantojot cilvēku jūtu pasauli (Likona, 2000, 430).

Bērnu iztēles un jaunrades attīstības veicināšana prasa sistemātisku darbu. Vienlaicīgi notiek arī jūtu pasaules bagātināšana, jaunu priekšstatu radīšana, dažādu prasmju un iemaņu veidošana, gribas īpašību attīstīšana. Literārie darbi attīsta ne tikai bērnu iztēli un jaunradi, bet vienlaicīgi arī visu personību kopumā. Tomēr dodami bērniem to vai citu literāro darbu, mēs nespējam līdz galam izsekot, kāda būs šī darba audzinošā ietekme. Literatūra dod nepārredzamu pārdzīvojumu virkni, vielu rotaļām, attēlojumiem, zīmējumiem, lasot izkopjas bērna valoda, nobriest jēdzieni, attīstās fantāzija, pieaug dziņa pēc laba un daiļa.

Aplūkojot mākslu kā procesu, aktivitāti, tā visbiežāk tiek saistīta bērnu māksliniecisko audzināšanu, kura izpaužas mākslinieciskajā darbībā- zīmēšanā, veidošanā, sacerējumā, dejā u. c. Bērns saplūst ar autora apziņu, emocionāli pārdzīvo notikumus, tāpēc rodas emocionālā enerģija jeb iekšējā aktivitāte. Lai šī ne vienmēr līdz galam apzinātā aktivitāte neizgaistu, svarīga ir pedagogu attieksme- pedagoģiskā darbība un pedagoģisko situāciju radīšana ierosinātas aktivitātes izpaušmei bērnu darbībā. Tā var būt gan bērnu mākslinieciskā darbība, gan rotaļa, kurā bērni improvizē ar uztverto, gan bērnu spriedumi, attieksmes, un pakāpeniska jūtu veidošanās.

Vecākajā pirmsskolas vecumā lielākā daļa bērnu lasa ļoti labprāt. **O. Svenne** to izskaidro ar bērnu lielo ziņkārību un pašdarbības dziņu, pielietojot iegūto prasmi savu interešu apmierināšanai. Savukārt pedagoga uzdevums ir pamudināt bērnus šo lasīšanas kaislību. Varu tikai piekrist O. Svenes atziņai, ka bērna ievadīšana literatūras laukā un grāmatu pasaulē nav viegls darbs. Literārā audzināšana agrā bērnībā ir ievads plašā mākslas un zinātnes pasaulē, kur vēlākos gados bērns var staigāt patstāvīgi un veidot savu garīgo cilvēku (Svenne, 1930, 56).

Analizējot filozofiskas, psiholoģiski pedagoģiskās atziņas par literatūras ietekmi uz bērnu, kā arī analizējot dažādu autoru- gan pedagogu, gan literātu- izvirzītos uzdevumus bērnu literatūrai, jāsecina, ka pirmsskolas vecumā literatūra:

- palīdz bērnam apzināties pašam sevi, apmierināt savas vajadzības un intereses, nodrošināt psihisko līdzsvaru;

- kā mākslas veids audzina bērnu estētiski, attīstot viņā estētiskās vajadzības, attieksmes un spējas;
- sniedzot pieredzi, veido bērnam pašam savu pasaules modeli, veicina tikumisko vērtību apguvi, veidojot aktīvu attieksmi pret apkārtējo pasauli un paužot to savā darbībā.

Pirmsskolas vecumā bērns ir ļoti aktīvs. Viņš nemitīgi meklē iespējas darboties, iepazīt pasauli. Pedagoģa galvenais uzdevums ir veicināt bērnu iztēles attīstību, radīt tādas pedagoģiskos apstākļus, lai bērni apgūtās zināšanas, iemaņas, prasmes un attieksmes savā darbībā mācītos izmantot radoši. Radošā domāšana un darbība nav iedomājama bez iztēles un fantāzijas. Literārā darba uztveres procesā aktīvu darbību veic iztēle. Tieši iztēle, pārstrādādama jutekliski uztverto, rada tēlus ar noteiktu emocionālu noskaņu un ļauj redzēt un pārdzīvot.

Bērnu iztēles un jaunrades attīstības veicināšana prasa sistemātisku darbu. Vienlaicīgi notiek arī jūtu pasaules bagātināšana, jaunu priekšstatu radīšana, dažādu prasmju un iemaņu veidošana, gribas īpašību attīstīšana. Literārie darbi attīsta ne tikai bērnu iztēli un jaunradi, bet vienlaicīgi arī visu personību kopumā. Tomēr, dodami bērniem to vai citu literāro darbu, mēs nespējam līdz galam izsekot, kāda būs šī darba audzinošā ietekme. Literatūra dod nepārredzamu pārdzīvojumu virkni, vielu rotaļām, attēlojumiem, zīmējumiem, lasot izkopjas bērna valoda, nobriest jēdzieni, attīstās fantāzija, pieaug dziņa pēc laba un daiļa.

Pedagoģa uzdevums ir audzināt katru bērnu kā individualitāti- palīdzēt attīstīties tām viņam piemītošajām pozitīvajām tieksmēm un spējām, kas bagātina ne tikai viņa prāta izglītību, bet arī sirds izglītību. Pedagoģam savs darbs jāorganizē tā, lai bērni paši atklātu, iepazītu, pārliecinātos un vienlaikus izjustu emocijas. Bērnam jāsaņū sevī kā atklājēju un radītāju. „Es pats varu! Es izdomāju!”- lūk, tādiem jābūt bērnu darbības moto. Tātad viens no pedagoģu galvenajiem uzdevumiem ir veicināt bērnu iztēles attīstību, radošas domāšanas attīstīšanos un virzīt bērnus uz radošu darbību. Tādējādi bērni visām savām zināšanām un citām gara vērtībām pienesīs klāt jaunatklātas vērtības un vienlaicīgi mācīsies un attīstīsies šajā procesā, saka **I. Freiberga** (Freiberga, 1997, 56).

Secinājumi

1. Literatūra ir viens no tiem mākslas veidiem, kas bērnam pieejams un saprotams visātrāk. Tieši ar literāro varoņu un notikumu starpniecību bērnam iespējams pārdzīvot un izjust to, ko viņam liedz reālā dzīve. Literatūra pieredzi nepaplašina vispārīgi un stihiski, bet gan to mērķtiecīgi padziļina. Literatūra ievada pirmsskolas vecuma bērnus tikumisko vērtību pasaulē. Bērna pieredze pirmsskolas vecumā ir neliela, bet pieaugušā vērtību ievirzes veidojas krājoties dzīves pieredzei. Literatūra veicina bērnu iztēles attīstību, radošās domāšanas attīstību un virza bērnus uz radošo darbību.

2. Literārās pasakas, tāpat kā tautas pasakas, nostiprina atziņas par vienmēr nozīmīgām ētiskām un estētiskām kategorijām un aizved klausītāju neierobežotā fantāzijas pasaulē. Pasakas liek ne tikai meklēt atbildes uz rakstnieka uzdotajiem jautājumiem, bet arī saskatīt pašus jautājumus dabā. Bieži vien bērniem patīk tieši tie dzejoļi, kuri nenozīmīgi liekas pieaugušajiem.

3. Literatūras kā mākslas veida uzdevums ir veidot aktīvu attieksmi pret pasauli un paust to savā darbībā. Tas tad arī izvirza literārajam darbam prasību- izsaukt klausītājā emocionālu pārdzīvojumu un garīgu aktivitāti, kas rosinās bērnu aktīvi un radoši darboties. Lai literatūras darbs spētu izsaukt bērnam emocionālu pārdzīvojumu, tam jāapmierina bērna vajadzības un intereses, jāatbilst bērna sasniegtajam psihiskās attīstības līmenim, kas savukārt nosaka bērnu literatūrai izvirzāmās specifiskās iezīmes un piemērotāku žanru izvēli.

4. Literatūra daudz plašāk spēj veikt un veic mākslai vispār piemītošās izzinošās, sociāli un ētiski audzinošās, komunikatīvās, ētisko baudījumu, prieku sniedzējas funkcijas. Literatūra attīsta radošo domāšanu, emocionālo pieredzi, fantāziju, izkopj valodu. Literāro darbu izpratnes veicināšanā liela nozīme pieaugušā klātbūtnei, jo tieši sarunai lasījuma laikā, kā arī pēc lasītā palīdz izprast bērniem literārā darba saturu. Sarunās par darbu varam noskaidrot bērnu domāšanas un pieredzes līmeni. Daiļdarbu lasīšanas laikā uzmanība pievēršama valodas tēlainībai un daiļskanīgumam.

5. Literārie darbi attīsta ne tikai bērnu iztēli un jaunradi, bet vienlaicīgi arī visu personību kopumā. Tomēr, dodami bērniem to vai citu literāro darbu, mēs nespējam līdž galam izsekot, kāda būs šī darba audzinošā ietekme. Literatūra dod nepārredzamu pārdzīvojumu virkni, vielu rotaļām,

attēlojumiem, zīmējumiem, lasot izkopjas bērna valoda, nobriest jēdzieni, attīstās fantāzija, pieaug dziņa pēc laba un daiļa.

3. Bērnu radošās aktivitātes sekmēšana literāro darbu iepazīšanas procesā vecākajā pirmsskolas vecumā

3.1. Pētījuma metodoloģiskais pamatojums

Lai sasniegtu iepriekš izvirzīto pētījuma mērķi, tika ņemti vērā **A. Samusevičas** un **I. Jurgenas** ieteikumi pedagoģijas pētniecības metožu izmantošanā. Šajā pētījumā tika izmantota teorētiskā pētniecības metode un vairākas empīriskās metodes.

Visplašāk izmantota ir teorētiskā pētniecības metode- darbs ar literatūru jeb literatūras analīze, caurauž visas pētniecības darba stadijas. **I. Jurgena** uzskata, ka literatūras izpētes rezultātā uzkrājas zinātniskais materiāls, kurš sastāv no pierakstiem par izlasīto; personīgie pieņēmumi un apgalvojumi, jaunas domas un jautājumi; iebildumi un kritiskas piezīmes, šaubas un vērtējumi. Komentējot un rezumējot lasīto, pētnieks izmanto un pilnveido jautājumu izpētes atsevišķus veidus un paņēmienus: galvenā izdalīšanu un vispārināšanu, salīdzināšanu, struktūras un pretrunīgo pušu, pētāmās parādības virzošo spēku, cēloņu- sekū sakarību noteikšanu. Literatūrā gūtās atziņas palīdz metožu izvēlē, novērošanas organizēšanā un izmēģinājuma, kā arī citā darbībā(Jurgena, 2002,44).

Pētījumā tika izmantotas vairākas empīriskās pētīšanas metodes- darbs ar literārajiem tekstiem, pārrunas ar bērniem, bērnu darbības produktu analīze, novērošana.

Darbs ar literārajiem tekstiem- šī metode tika izmantota saistībā ar izvēlēto tēmu, lai iepazīstinātu bērnus ar literārajiem darbiem, to daudzveidību, attēlošanu, izmantojot ilustrācijas un rotaļlietas, kā arī analizējot literāro tēlu izskatu un rīcību dažādās situācijās, tādā veidā netieši sekmējot bērnu radošo aktivitāti literāro darbu iepazīšanas procesā.

Pārrunas- ir pētniecības metode, ar nenoteiktāku struktūru gan organizēšanas, gan iegūto rezultātu ziņā, jo tie ir atkarīgi no daudziem un maz kontrolējamiem faktoriem, kas saistīti gan ar pedagoga, gan pētāmā bērna personības īpatnībām, kas padara sarunu vai nu par atklātu un atraisītu, vai par uzspiestu un samocītu. **J. Jurgena** uzsver, ka pārrunas ir pedagoģisko parādību izziņas veids sarunas procesā dabiskos apstākļos. Tām jābūt mērķtiecīgām, tajās jāievēro individuālā pieeja un pedagoģiskais takts (Jurgena, 2002, 47).

Bērnu darbības produktu analīze-ir novērošanas metodes paveids, kurā tiek pētīta ne tikai pati darbība, bet arī rezultāts. **I. Jurgena** atzīmē, ka katra darbība dod rezultātus, kurus var izvērtēt un izdarīt secinājumus pēc to kvalitatīvajiem un kvantitatīvajiem rādītājiem (Jurgena, 2002, 46). Dotajā pētījumā tika analizēti bērnu literārie darbi un zīmējumi kā radošās aktivitātes galarezultāts, kas deva iespēju noskaidrot bērnu radošo aktivitāti pēc literāro darbu iepazīšanas.

Novērošana- **A. Samuseviča** akcentē, ka novērošana ir viena no senākajām cilvēku izpētes metodēm. Tā ir kādas pedagoģiskas parādības mērķtiecīga uztvere, kuras procesā pētnieks iegūst konkrētu faktisko materiālu vai datus, kas raksturo kādas parādības norises īpatnības. Novērošana ir metode, kur tiešas novērošanas un dzirdes darbības rezultātā par izpētes objektu tiek iegūta informācija, tā ir katra skolotāja neatņemama pedagoģiskās darbības metode. Skolotājs novēro bērnu uzvedību, attieksmes, savstarpējās attiecības, to, kā viņi veic dažādus uzdevumus grupā, un iegūto informāciju izmanto, lai pilnveidotu savu darbu gan ar visu grupu kopumā, gan ar atsevišķiem bērniem (Samuseviča, 2000, 31). Pedagoģiskā novērošana izmantota, lai pētniecības rezultāts tiktu iegūts tiešā uztveres ceļā dabiskos apstākļos. Individuāli sarunājoties ar bērnu, novērojot viņu darbojoties interešu centriņos, uzmanība tika pievērsta būtiskajām pārmaiņām bērnu radošajā aktivitātē pēc literāro darbu iepazīšanas.

3.2.Pētāmās grupas raksturojums

Bērna attīstībā pirmsskolas vecums ir nozīmīgākais posms, kad tiek ielikti pamati visai turpmākajai dzīvei gan harmoniskas personības attīstības skatījumā, gan arī visās kognitīvās attīstības jomās. Galvenais princips bērna esamībai šajā periodā ir atdarināšana. Lai ļautu bērnam attīstīties fiziski, ir jārada iespējas, vide, situācijas sajūtu, maņu (redzes, dzirdes, taustes, ožas, garšas) attīstīšanai. Valodas attīstībā ļoti nozīmīga ir dzirdes maņa. To lieliski attīsta ritmiskās spēles, dziedāšana noteiktā ritmā, lasīšana priekšā. Tāpēc pirmsskolas pedagoģiskajā procesā ļoti ieteicamas ir dažāda veida pirkstiņrotaļas, muzikālas rotaļas, sasveicināšanās rituāli un citas ikdienas darbības, ko pavada ritmiska runa vai dziesma. Tas veicina arī fonemātiskās uztveres attīstīšanu. Bērns pirmsskolas vecumā ir ļoti emocionāls un jūtīgs, viņš visu burtiski uzsūc sevī – skaņas, krāsas, formas, sajūtas un izjūtas. Šajā vecumā īpaši jādomā par vidi, cilvēkiem, kas ir bērnam apkārt, lai attīstība noritētu pilnvērtīgi. Norit aktīva apkārtējās pasaules izziņa caur sajūtām – redzi,

dzirdi, tausti, ožu. Tas ir ceļš uz bērna psihisko procesu attīstību – uztveri, uzmanību, domāšanu, atmiņu, gribu (Lieģeniece, 1999, 54).

Iztēle ir cieši saistīta ar radošo domāšanu. Tās gaitā notiek jaunu tēlu radīšana apziņā. Tāpat, kā domāšana, iztēle darbojas situācijās, kad nepieciešams rast jaunu risinājumu. Radošā iztēle ir viens no mākslinieciskās daiļrades visnepieciešamākajiem izziņas procesiem. Ar iztēles palīdzību notiek jaunu tēlu radīšana apziņā, pamatojoties uz iepriekš gūto informāciju. Radošai iztēlei ir liela nozīme visos cilvēka radošas darbības veidos; tā piedalās rakstnieka, gleznotāja, tēlnieka, komponista, zinātnieka un izgudrotāja darbā. Bērni vēl nevar savas zināšanas lietot sociāli nozīmīgiem mērķiem. Ar iztēles palīdzību viņi padziļināti un emocionāli izzina objektīvo īstenību. Radošā iztēle manāmi sekmē bērna mākslinieciskās darbības attīstību. 4 - 5 gadu vecumā iztēles attīstīšanai ir cita loģika. Visas bērna pārdzīvojuma negatīvas emocijas simboliski izpaužas pasaku varoņos. Pēc tam bērns pats sāk būvēt tēlainas situācijas, kur viņš ir viens no varoņiem. 6 - 7 gadu vecumā iztēles attīstīšana nonāk tādā līmenī, kad bērns ir spējīgs dzīvot tēlainajā pasaulē. Ja bērnu pārslogām ar plašu informācijas daudzumu, tad iztēle tiek traucēta.

Praktiskais pētījums tika veikts Viļakas novada X pirmsskolas izglītības iestādē ar dažāda pirmsskolas vecuma bērniem, bet darbā atspoguļoti vecākā pirmsskolas vecuma bērnu darbi un to analīze. Grupiņu apmeklēja 15 bērni, 10 no tiem ir 5-6 gadus veci bērni un 5 bērni ir 4-5 gadu vecumā. Bērni grupiņā ļoti dažādi. Raksturojot visu grupu kopumā, var teikt- bērni ir aktīvi, zinoši un zinātkāri. Bērni droši, labprāt iesaistās rotaļās, nodarbībās. Tika novērots, ka lielākajai daļai bērnu interesē grāmatas, daži jau apguvuši lasīšanas prasmes, citiem vienkārši patīk skatīties attēlus. Bērniem ļoti interesē enciklopēdijas, kuras kopīgi lasām, pētām attēlus, diskutējam par dažādām tēmām. Mūsu grupiņā ir tradīcija, ja kādam no bērniem mājās parādās jauna grāmata, to atnes uz grupiņu. Nav svarīgi, vai tiek nopirkta jauna veikalā, vai vienkārši atnesta no bibliotēkas. Šīs grāmatas mēs kopīgi lasām, skatāmies ilustrācijas un pārrunājam redzēto un dzirdēto. Vērojot bērnu atnestās grāmatas, parādās bērnu intereses un aizraušanās. Betija un Elīza S. ikdienā daudz spēlējas ar lellēm, pārgērbj par princesēm un karalienēm, viņas arī grāmatas biežāk lasa un skatās par princesēm, jo meitenes ir apguvušas lasīt prasmi. Toties Aleksandram ar Rinaldu interesē mašīnas, roboti un, protams, viņi arī izvēlas atbilstošas grāmatas. Pagaidām Nelli, Gints un Olerts biežāk aplūko grāmatas ar košām ilustrācijām. Visi bērni ļoti mīl enciklopēdijas, kurās aplūko bildes un daudz uzdod jautājumus par nezināmo vai nesaprotamo. Zēnu un meiteņu intereses atšķiras.

Bērni literārajos darbos sastopamos tēlus asociē ar sevi, pārņem to īpašības, kopīgi izdzīvo daiļdarbā piedzīvoto. Grupā bērni pasaku izspēlē dažādos veidos, ar mīkstajām rotaļlietām,

izspēlē teātri ar pašgatavotām rotaļlietām no dabas materiāliem. Darbojoties varam novērot bērnu radošās darbības izpausmes un fantāziju.

Bērnu iztēli un fantāziju ir grūti novērtēt, lai to novērtētu, tika izstrādāti kritēriji:

- tiek radīti jauni tēli un sižeta līnijas,
- tiek izmantota bērnu pieredze, prasmes un iemaņas,
- bērni ierosina aktivitātes,
- bērni tikai reproducē dzirdēto, redzēto,
- bērni plāno darbību, apzinās mērķi,
- bērni orientējas uz procesu,
- bērni orientējas uz rezultātu.

Pirms tika veikts pētījums, darba autore (turpmāk tekstā - skolotāja) veica bērnu novērtēšanu pēc iepriekš izstrādātajiem kritērijiem (skat.1.tabulu).

1. tabula. Bērnu iztēles vērtējums.

Kritēriji Bērnu vārdi	Radīti jauni tēli un sižeta līnijas	Pieredze, prasmes un iemaņas	Ierosina aktivitātes	Tikai reproducē dzirdēto, redzēto	Plāno darbību, apzinās mērķi	Bērns orientējas uz procesu	Bērns orientējas uz rezultātu
Betija	v	v	v	n	v	v	v
Elīza S.	d	v	d	n	v	v	d
Mairis	d	d	d	d	d	d	n
Margota	d	d	v	d	d	v	d
Viktorija	n	d	n	d	n	d	d
Aleksandrs	d	v	v	n	d	d	d
Enija	v	v	v	n	v	v	v
Sintija	v	v	v	n	v	v	v
Elīza P.	v	v	d	n	d	d	d
Rinalds	d	d	d	n	d	d	d

Kritēriju rādītāji:

v-vienmēr, d-dažreiz, n- nekad.

Kā liecina novērojumi, Betija, Elīza S., Enija, Sintija un Elīza P. spēj radīt jaunus tēlus sižeta rotaļās un lomu rotaļās, kā arī sacerot stāstiņus, pasakas. Jaunu tēlu radīšanā meitenes izmanto pieredzi un pašas ierosina dažādas aktivitātes, kuru darbības rūpīgi tiek saplānotas. Interesē pats process, kā arī darbības rezultāts. Margotai un Viktorijai grūtības sagādā pats stāstīšanas process, jo meitenes neizrunā daudzas skaņas pareizi, Margota vienmēr ierosina dažādas aktivitātes un pati piedalās procesā, bet Viktorija ir ļoti noslēgta sevī, maz komunicē ar grupas biedriem, vairāk nodarbojas vienatnē. Mairis, Aleksandrs un Rinalds ir ļoti kustīgi un nepacietīgi, dažreiz ierosina aktivitātes, kas balstās uz viņu pieredzi, bet šīs aktivitātes nav orientētas uz rezultātu, dažreiz piedalās procesā.

Pirmsskolas pedagoģiskajā procesā novērošana ir galvenā vērtēšanas metode, jo ļauj skolotājam, neiejaucoties bērna darbībā (gan skolotāja inscenētā, gan paša bērna patstāvīgā darbībā), izdarīt secinājumus par novērojamā sasnieguma apguvi. Novērojot skolotājam ir jāredz, jādzird, jāfiksē, jāanalizē un jāsecina. Praktiska bērnu darbošanās ļauj skolotājam ar daudzveidīgu uzdevumu palīdzību, tos iekļaujot rotaļās un spēlēs, novērtēt bērna zināšanas, prasmes un attieksmes

Individuālās un frontālās sarunās, uzdodot mērķtiecīgus jautājumus, pedagogs var iegūt informāciju par bērna zināšanām. Sarunas vadīšanā skaidri jāapzinās vērtēšanas mērķis, jāparedz sarunas rezultātu fiksēšanas veids, saruna jāvada taktiski, nodrošinot savstarpēju uzticēšanos.

Bērnu sasniegumu vērtēšanas materiālus skolotājs iegūst no bērnu darbiem. Pirmsskolā tie ir bērnu zīmējumi un citi radošie darbi. Jebkurš bērna darba rezultāts sniedz informāciju par bērnu, par viņa attieksmi, par viņa rakstura iezīmēm, par apgūtajām zināšanām un prasmēm. Bērnu rezultātu analīze iegūst lielāku objektivitāti, ja skolotājs vēro pašu darbības gaitu.

Tā kā praktiskā pētījuma mērķis ir pētīt vecākā pirmsskolas vecuma bērnu iztēles attīstību, tad īpaša uzmanība tika pievērsta šo bērnu iztēlei un tam, kā iztēles attīstību rosina bērnu literatūra. Praktiskajā darbā piedalījās visi bērni, jo darbā tika izmantota frontālā metode. Uzklusot bērnu stāstus, sarunas ar bērniem tika veiktas individuāli.

3.2.Praktiskais darbs ar bērniem

Literārā darba ierosināta aktivitāte bērnam var izpausties konkrētā aktivitātē- tēlotārdarbībā. Pasakas un dzeja ir galvenais bērna fantāzijas avots, kuram klāt pievienojas izlasītais materiāls, apkārtnes novērojumi, pieredze un zināšanas. Šajā vecumā bērna fantāzija lielāko tiesu lido pasaku valstībā, tāpēc tā viņiem liekas tik mīļa, tuva un dabiska.

Bieži vien dažādas dzīves situācijas skolotājam piedāvā bērniem izlasīt vienu vai otru literāro darbu. Grupas ABC centrā atrodas daudz dažādu grāmatu. Tur ir gan dzejas, gan stāstu, gan pasaku grāmatas, grāmatas ir saistošas, košām ilustrācijām. Vēl grāmatu klāstā atrodamas krāsojamās grāmatas, tās ir gan ar tekstu, gan vienkārši zīmējumi, kur attēlots pasakas vai stāsta sižets.

Pavasārī daba atmostas no ziemas miega, kokiem briest pumpuri, uzdzied pirmie pavasara ziedi, un no pērnās zāles spraucas jauni, zaļi asniņi. Laiks doties laukā un sapost grupas laukumu, nogrābt sauso zāli, savākt zarus un citus gružus. Grupas bērni kopā ar skolotāju devās talkā sakopt apkārtni. Izejot laukā, bērni pamanīja, ka laukumu sedz dūmu mākonis, jo blakus esošās mājas dārzā saimnieks dedzināja sauso zāli. Bērni cits caur citu kļiedza: kādi biezi dūmi, kož acīs, nelabi smaržo u.c.! Šajā brīdī skolotājai radās doma izzināt bērnu iztēles un fantāzijas attīstības pakāpi, uzdotot jautājumus par radušos situāciju.

Skolotāja: Kā jūs domājat, kas ir dūmi?

Betija: *Dūmi ir kā balts palags.*

Aleksandrs: *Tie ir balti mākoņi.*

Rinalds: *Tādi paši kā no tēta traktora.*

Elīza S.: *Līdzīgi saldajai vatei, ko ēdām zoodārzā.*

Viktorija: *Pavisam nelabi, kož acīs.*

Mairis: *Man gan patīk, kā saldējums balts.*

Kamēr mēs diskutējam par dūmiem, garām pa lielceļu pabrauc kravas automašīna un saceļas putekļu mākonis (mums gar bērnu dārzu iet zemes ceļš), Mairis iesaucās: *Re, putekļi un dūmi vienādi.*

Tālāk skolotāja turpināja sarunas ar bērniem par dūmiem, daži jau paspēja izskriet dūmu mākonim cauri, citi centās ar rokām satvert un paņemt dūmus, citi stāvēja malā un vēroja.

Skolotāja: Vai drīkst dedzināt visu, ko gribam?

Uz šo jautājumu bērni visi kori atbildēja, ka nedrīkst visu dedzināt.

Mairis: *Nedrīkst plastmasas pudeles dedzināt.*

Margota: *Mamma teica, ka vecās kurpes arī nedrīkst.*

Rinalds: *Tu zini, tētis dedzināja traktora riepu, atbrauca tante un lamāja tēti.*

Pa to laiku lielais dūmu „palags” izgaisa un gaisā uzlidoja daži dūmu mākonīši, skolotāja aicināja bērnus apsēsties uz soliņa un aizvērt acis, iedomāties, ka viņi ir dūmi, kas aizlido gaisā.

Skolotāja: Bērni, kādi dūmi jūs būtu?

Enija: *Es būtu labais dūms, kurš palīdzētu babiņai.*

Elīza P. : *Es gan gribu būt lielais un stiprais.*

Aleksandrs: *Es nezinu, laikam parastais, bet varbūt melnais, kas visus pieveic, kā „muļcikā”.*

Rinalds: *Jā, jā vējš uzpūtīs un pazudīs, kā šie dūmi.*

Skolotāja: *Kā rodas dūmi?*

Elīza S.: *Kāds iekur ugunsкуру.*

Aleksandrs: *Aizdedzina papīru ar sērkociņu.*

Sintija: *Man liekas, ka sakrājas un tad atpeld pie mums.*

Rinalds: *No mana traktora un kad tētis iekurina, kur šašliku cept.*

No sarunām ar bērniem izriet, ka bērnu iztēle balstās uz pieredzi, jau zināmiem priekšstatiem, ka dūmu radīšanā vainīgs sērkociņš. Atgriežoties grupiņā, skolotāja aicina noklausīties O.Vācieša dzejoli „Sērkociņš” (skat. 1. pielikumu).

Skolotāja, runājot dzejoli, bērniem rādīja gan sērkociņu kastīti, gan pašu sērkociņu, kā arī iededzināja svecīti ar sērkociņu. Bērni vēroja un izpētīja, kā rodas uguns un cik uguns karsta?

Skolotāja: Par ko ir stāstīts šajā dzejolī?

Betija: *Par mūsu sērkociņu.*

Elīza S.: *Nedrīkst ņemt no kastītes.*

Aleksandrs: *Par to, ka tev ,Olert, nedrīkst ņemt, jo tu vēl mazs (Olertam 4 gadi).*

Margota: *Par to, ka nevajag kasīt viņam galvu, būs uhū viss pa gaisu.*

Rinalds: *„Spickām” nepatīk, ka lien bērni, sadusmosies.*

Bērnu atbildes ir dažādas, un tās ļauj secināt, cik atšķirīgi bērni uztver dzejoļa vēstījumu-vieni nosauc dzejoļa galveno tēlu- sērkociņu, citi emocionālā pārdzīvojuma rezultātā sapratuši dzejolī izteikto pamācību neņemt sērkociņu rokās, neaiztikt to, jo tad sērkociņš sadusmosies. Tāpēc skolotāja ar nākamo jautājumu grib panākt visu bērnu izpratni par nolasītā teksta galveno domu.

Skolotāja: Par ko brīdina mūs dzejolītis?

Rinalds: *Nelien tur, kur nevajag.*

Sintija: *Man mamma arī neļauj dedzināt sērkociņu.*

Elīza P.: *Var rasties ugunsgrēks.*

Noliegumi: neaiztiec sērkociņus, nespēlējies ar tiem u.c. visiem labi zināmi, bet bieži sadzirdēti netiek. Šo noliegumu centāmiem aizvadīt līdz bērniem caur dzejoli. Grupas laukumā, aizverot acis, sapņojam, ka esam dūmu mākonīši, bet tagad - iedomājieties, ka pamodinājāt sērkociņu un kādas nelaimes var izraisīt spēlēšanās ar sērkociņu? Mēģināsim uzzīmēt, kas notika? (skat. 3.-7. attēlu).

3.attēls. Maira zīmējums

Mairis(6 gadi): *Divi draugi kopā spēlējās un sadomāja sataisīt salūtu, paņēma daudz avīzes un virsū uzlika dezoranta pudeli, tad ar sērkociņu aizdedzināja. Kā sprāga ba-bah, un viss aizdegās. Zēni nobijās aizbēga, sēdēja krūmos un nezināja, ko darīt. Viena tante izsauca ugunsdzēsējus, un tie visu aplēja ar ūdeni, bet tante savās mājās atstāja ieslēgtu gludekli, un viņas māja sāka degt. Labi, ka ugunsdzēsēji bija uz vietas, nodzēsa arī tantes māju.*

4. attēls. Margotas zīmējums

Margota(6 gadi): *Kad ārā jau bija tumšs, māsa mani pasauca, lai paskatos pa logu. Pāri tīrumam dega , kāds onkulis pīpēja cigareti, bet sērkokociņu nometa zemē, tāpēc viss dega. Es māšai teicu, ka nedrīkst pīpēt sadegs arī mūsu māja.*

5. attēls. Elīzas P. zīmējums

Elīza P. (5 gadi): *Cilvēki, staigājot pa mežu, nometa sērkokociņu, viss uzreiz sadega. Es redzēju mežā apdegušus kokus, kad lasīju sēnes. Visi meža zvēri aizbēga, skrēja pie cilvēkiem glābties, no uguns. Saskrēja pagalmā, šķūnī, mājās un pat siltumnīcā, jo ļoti bija nobijušies.*

6.attēls. Viktorijas zīmējums

Viktorija (6 gadi): *Es datorā skatījos, kā visa zeme dega, puķes, krūmi, viss, viss. Meitenei balons ielidoja ugunī un ,bāc, sadega. Uguns radās, ka no liela kalna, kaut kas tecēja, biezs un karsts, tāpēc viss sāka degt. Neviens nevarēja nodzēst, jo tas virzījās uz priekšu. Cilvēki aizbēga no tās vietas, jo nebija nevienas mājas, to rādīja manā datorā.*

Aleksandrs (5 gadi): *Pie mājas kaimiņš remontēja tehniku, ciemos atnāca onkulis, kamēr runāja sāka degt traktors. Onkulis nometa sērkokociņu, zemē pietecēja „saļarka” (dīzeļdegviela) un no sērkokociņa aizdegās. Bija jāzvana ugunsdzēsējiem, sirēnas kļiedza pa visu ciemu, atbrauca ātri. Kaimiņam traktors čupā.*

Sižetu aprakstos bērni izmanto pieredzē gūto informāciju (salūta taisīšana; cilvēku nevīžīgā darbība, nometot zemē cigareti vai sērkokociņu; sižeta skatīšanās datorā; traktora aizdegšanās). Nav neviena sižeta, kas būtu balstīts uz fantāziju. Visus izveidotos sižetus vieno emocijas (bailes, neziņa, prieks, ka viss laimīgi beidzās).

Sižeta zīmēšanā palielinās bērnu prasme attēlot dzirdētos un redzētos notikumus. Vērojot bērnu darbus, var redzēt, ka vairākums attēloja ugunsiskus, degošo zāli, lapas, kā arī noskatījās no blakus sēdošā, ko tas zīmē. Šajā vecumā sižeta zīmējumi var būt shematiski un caurspīdīgi, piemēram, zīmējot māju, bērns to attēlo no vairākiem redzes punktiem. Zīmējumā atspoguļo savu pasaules uztveri un emocionālo attieksmi pret to, tā saturs liecina par bērna vēlmēm un par to, kas viņu interesē un aizrauj. Bērni prot pastāstīt par savu darbiņu.

Pirmsskolas vecumā ir svarīgi ierosināto emocionālo aktivitāti uzturēt un attīstīt, rosinot bērnu attēlot pārdzīvoto verbāli, rotaļā, zīmējumos un citās radošajās izpausmēs. Tātad saskarsme ar mākslu rada arī bērnos emocionalitāti, līdzpārdzīvojumu, stimulē iztēli un prāta darbību. Tas ļauj bērnam veidot savu personīgo izpratni par pasauli, tās norisēm, vērtībām.

B. Frīdenberga saka, ka zīmējums ir tikai viena no formām, kurā bērns atspoguļo savas pasaules redzējumu un tās uztveri. Nosliece zīmējumā attēlot nevis konkrētus redzes iespaidus, bet savu personisko zināšanu kopumu par pasauli. Tāpēc zīmēšana pirmsskolas vecumā ir viens no efektīvākajiem veidiem, kurā tiek sakārtoti bērna priekšstati par pasauli. Būtiska īpatnība ir zīmējuma izteiksmīgums. Tas atspoguļo bērna attieksmi pret attēloto objektu (Frīdenberga, 2003, 23).

Mākslas tēlaino dabu bērns, pirmām kārtām, uztver intuitīvi, nevis tikai analīzes palīdzību pārrunu laikā. Mākslinieciskā valoda literārajos darbos atklāj bērnam gan apkārtējās pasaules vienreizējo skaistumu, gan vārda mākslu tās dažādajās izpausmēs- žanros. Tas virza bērnu uz paša vārdisko jaunradi un audzina kultūru. Literārie teksti ir piesātināti ar informāciju, tie satur tik daudz dažādu ziņu par pasauli un sniedz tās tik dažādos veidos un niansēs, cik ikdienas realitāte nespēj sniegt. Literatūra atklāj pasauli ar tādas valodas, starpniecību, kādu mēs ierobežoti dzirdam reālajā dzīvē. Tā uzbur ainas, smaržas, garšas, krāsas un noskaņas, kādas nespēj uzburt neviena filma, jo literatūra mums liek nevis vienkārši tvert, bet, izjūtot pašiem, radīt iztēlē. Radīt, iztēloties, lai ieraudzītu pasauli citām acīm, uzsver **I. Freiberga** (Freiberga, 2007, 58).

Kādā pēcpusdienā, kad bērni rotaļājās centros, starp diviem zēniem notika saruna, kurā viņi viens otram stāstīja savus piedzīvojumus. Viens no zēniem neticēja teiktajam, un sākās strīds. Skolotāja iesaistījās sarunā ar zēniem, drīz pievienojās pārējie bērni. Radās ideja ļaut bērniem savas fantāzijas izmantot darbojoties. Skolotāja aicināja noklausīties dzejolīti, kura nosaukums ir "Neticams notikums".

Skolotāja: Vai pēc nosaukuma varam pateikt, par ko būs dzejoli?

Bērni kopā atbild noliedzoši, ka viņi nevar pateikt.

Skolotāja: Kas varētu būt neticams notikums?

Aleksandrs: Tāds pats kā stāstīju Olertam, bet viņš neticēja.

Elīza: Kad no debesīm kristu konfektes.

Betija: Nē labāk, ka smilšu kastē būtu pilna ar saldējumu.

Rinalds: Es būtu uz aizbraucis uz mēnesi.

Skolotāja ierosinājusi bērnu fantāziju, dodot iespēju vingrināt, nostiprināt un attīstīt savas iztēles spējas, kā arī rosina bērnus atšķirt ticamības momentu no neticamības. Skolotāja aicina paklausīties dzejoli un uzzināt, ko ar neticamu notikumu ir domājusi dzejniece I. Zandere (skat. 2. pielikumu). Bērni uzmanīgi klausās, jo ir ieinteresēti dzirdēt, kas notiks.

Skolotāja :Par ko stāstīts šajā dzejolī?

Enija: *Par puiku, kurš skaļi kļiedza.*

Betija: *Ka paliek neredzams.*

Margota: *Viņam nevajadzēja biļeti pirkt, ietaupīja saldumiem naudiņu.*

Aleksandrs: *Smieklīgākais, ka uzsēdās virsū onkulis.*

Elīza: *Vispār viņš ir slikts.*

Sintija: *Negribēja iet uz skolu.*

Skolotāja: Vai jūs zināt, ko nozīmē vārds neredzams?

Rinalds: *Ka nekā nav.*

Elīza: *Tev tikko skolotāja lasīja, nav redzams un viss.*

Betija: *Kā kļuva neredzams?*

Aleksandrs: *Tāpat, kā ,es no māsas ,noslēpju zem spilvena konfekti, viņa neredzama.*

Skolotāja: Vai jūs gribētu būt neredzami?

Bērni: *Jā gribētu kļūt neredzami.*

Bērni tika rosināti uzzīmēt, ko viņi darītu, ja būtu neredzami (skat.8. -11. attēlu).

8.attēls.Betijas zīmējums

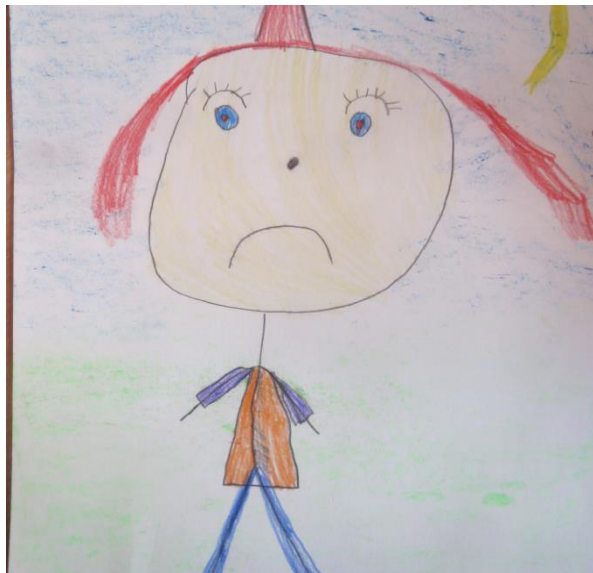
Betija (5gadi): *Es visiem iedotu daudz krāsainu balonu, visu izrotātu ar puķēm un krāsainām lentiņām. Atnāktu uz grupiņu neviens mani neredzētu un priecātos par skaisto grupu. Atnestu daudz konfektes un saldumus, brīnītos, kas to izdarīja, jo mani neredz.*

9. attēls. Rinalda zīmējums

Rinalds(5gadi): *Kad laukā nakts, varētu iet staigāt, mamma neredzētu. Ietu uz upi peldētos. Būtu jautri, ka mani neviens neredz. Ja es ietu pa dubļiem vai sniegu, redzētu manu kurpju pēdas, bet paša nav. Visi domātu, ka tur staigā spoki un bļaudami aizbēgtu uz mežu. Man gan jautri dzīvotos, ēstu katru dienu saldējumu un končās, bet mani neredz.*

10.attēls Elīzas zīmējums

Elīza (6 gadi): *Es galvā uzliktu cepuri, ar kuras palīdzību kļūtu neredzama. Mammai palīdzētu sakārtot māju, tā lai būtu pārsteigums. Ilgi nevarētu, jo man būtu bēdīgi, neviens mani neredzētu, nebūtu ar ko parunāt, paspēlēties.*

Aleksandrs (5gadi): *Es gan priecātos un līksmotos. Uztaisītu tādu jucekli, ka viss pa gaisu lidotu. Mamma ar tēti nesaprastu, kas to izdarījis. Viss pa grīdu, visur papīri, bet es smietos, jo mani neredz. Tētis māšai liktu kārtot, jo domātu, ka viņa, jo esmu neredzams. Jauki gan būtu.*

Sižetu aprakstos par to, ko darītu, ja kļūtu neredzami, bērni (Elīza, Rinalds, Betija) izmanto gan pieredzē gūto informāciju (naktī ietu peldētis, palīdzētu sakārtot māju), gan fantāziju (aizlidotu uz zemi, kur daudz burbuļu un visi viens otru mīl). Visus izveidotos sižetus vieno emocijas (jautrība, laime, prieks, pārsteigums, bēdīgums). Daži bērni orientēti uz tikumiskajām vērtībām, kā mīlestību, prieku palīdzēt. Bērni savos zīmējumos un izveidotajos tekstos radīja jaunus tēlus un sižeta līnijas.

Zīmējot bērni izrāda interesi par apkārtējās pasaules izzināšanu un pēc darbiņa var noteikt bērna izzināšanas līmeni. Jo attīstītāka uztvere, novērošanas spējas, jo pilnīgāk tas atspoguļojas bērna zīmējumā. Bērnu stāstījumā parādās jauni tēli, ar kuru palīdzību tiek atveidotas dažādas situācijas, kurās nokļūst viņu fantāzijas varoņi. Daudzi no bērniem izrāda lielu pašiniciatīvu lai realizētu iztēlētā radīto, aicina skolotāju darboties kopā ar viņiem, daudz jautā un paši atbild. Ir bērni, kurus interesē pats situācijas risināšanas process, bet ir bērni, kuri tiecas pēc gala rezultāta un viņus interesē, kā viss beigsies.

Pasaka – tas ir kas vairāk par stāstu, kas sākas ar „Reiz dzīvoja...”. Pasaka ietekmē ne tikai bērnu, bet arī pieaugušo, turklāt ne tikai prāta, bet arī dvēseles līmenī. Tāpēc ir vērts uzzināt pasaku dziļāko nozīmi, lai atrastu vēl vienu brīnišķīgu ceļu uz bērna sirdi un palīdzētu viņam

attīstīties vai tikt galā ar kādām dzīves piespēlētām grūtībām, sniedzot mūsu senču gudrības, kas ierakstītas.

Pasaku sacerēšana raisa bērnu iztēli, fantāziju un spēju izteikties. Bērnam viss nebūt nav jāpasaka priekšā un jāizsaka vārdos, jo viņš to visu uztver dabiski, bet pedagogam ir vērts zināt pasaku dziļāko nozīmi, kas palīdzēs izvēlēties pasakas atbilstoši konkrētai dzīves situācijai.

Kā jau katru gadu graudu pļaujas laikā viesojamies lauku sētā, kur audzē graudaugus. Tiek aplūkots un pārrunāts ceļš no sēklas līdz graudu vārpai, no grauda līdz maizes klaipam. Paši piedalāmies dažos no procesiem. Kad gatavojamies cept maizīti, gatavošanas procesā radās strīdīga situācija, kad Gints nepiedalījās ,tikai sēdēja un vēroja. Atgriežoties grupiņā, skolotāja piedāvāja bērniem paklausīties latviešu tautas pasaku ”Maizes klaips”(skat 3. pielikumu). Skolotāja lasīja līdz vietai, kur zēns izcēla vienu kāju no ratiņiem, tālāk paskaidroja, ka izplīsusi lapa, kur atradās pasakas turpinājums. Lūdza bērniem, vai viņi nevarētu palīdzēt un paši sacerēt pasakas turpinājumu. Kādu mirkli bērnu acīs varēja saskatīt mulsumu un neizpratni, jo bērniem tas likās kaut kas jauns. Skolotāja uzmundrināja bērnus un iedrošināja.

Betija: Zēns bija ļoti slinks, tomēr izcēla abas kājas laukā. Maizīte uz galda smaržoja un garoza skaiti brūna, kraukšķoša. Viņš aizgāja pie galda ,pieturējās, jo bija slinks. Tad gribēja paņemt un ēst maizīti, bet nebija naža ar ko nogriezt. Prasīja tētim nazi, bet viņam arī nebija. Zēnam ļoti gribējās ēst, sāka raudāt. Saimniekam palika žēl zēna un nogriezta maizīti zēnam un tētim. Visi bija priecīgi.

Mairis: Puika izvilcis vienu kāju, ar to pastūmās uz priekšu un piebrauca pie galda. Pavilka aiz galdauta maizīti tuvāk, lai varētu sasniegt un paņēma kukulīti. Maizīte izslīdēja no rokas puikam un nokrita zemē uz grīdas. Nokritusi pārplīsa uz pusēm. Puika ātri paņēma vienu pusīti un apēda, otru atstāja vakaram.

Elīza: Zēns aizgāja pie galda un gribēja paņemt maizes kukulīti, bet tas nokrita zemē un aizbēga uz mežu. Mežā sastapa zaķi, vāveri un ezi, maizīte pastāstīja, ka aizbēgusi no nelaba zēna, kurš neko nedarīja. Meža zvēri lūdza maizīti, lai iet atpakaļ, jo zēnam gribēsies ēst. Kukulītis padomāja un aizgāja uz mājām, visi dejoja un priecājās.

Elīza, kad skolotāja lasīja pasaku, vienīgā uzmanīgi vēroja attēlus un pievērsa tiem uzmanību.

Aleksandrs: Zēns lēnām piecēlās un gāja uz galda pusi, viņam aizķērās kāja un nokrita. Krītot apgāza galdu, un maizīte nokrita smiltīs un palika netīra. Tētis aiznesa un atdeva suņiem, jo netīru ēst nevar.

Sacerot pasakas nobeiguma daļu, bērni bija radoši, kā arī ievēroja pasakas nobeiguma galveno nozīmi-situācijas atrisinājumu. Klausoties bērnu sacerētos pasaku nobeigumus, ir jūtams, ka tiek izmantota pašu pieredze un varam vērot, kā iepriekš stāstītais attīstījies bērnu iztēli un viņu domu pasaulē pasaku varonis piedzīvo jaunus notikumus.. Daudzi no bērniem (Viktorija, Sintija, Enija) atkārtoja jau citu bērnu stāstīto, vai vispār nepiedalījās. Pasakas turpinājums daudziem no bērniem (Betija, Elīza un Mairis) līdzinās viņiem dzirdētajām pasakām, bet sižeta līnija ir pilnīgi jauna un ar pasakas varonis nokļūst jaunās situācijās. Šajās bērnu sacerētajās pasakās izpaudās arī bērnu attieksme pret maizi un citu cilvēku darbu. Klausoties bērnu pasakas, var vērot, kā attīstās viņu fantāzija. Pārrunājot ar bērniem pasakas, varēja secināt, ka ne vienmēr maizīte ir godā celta un neapzinās tās trūkumu, bet Margota un Enija, kuru ģimenes apstākļi nav spīdoši, zināja teikt, ka maizītes drupatas nedrīkst mest zemē, bet jāpaēd. Pārrunas ieilga, bet pie secinājuma, ka bez darba nekas nenotiek nonāca un maizīte ir jāgodā.

Analizējot literāro darbu ietekmi uz bērniem, jāizceļ estētiskās jūtas. Te vietā ir arī **L. Vigotska** atziņa, ka, jo dziļāks ir jūtu spēks, ko izraisa literārais darbs, jo spēcīgāka ir vēlēšanās izzināt un darboties. Visas pārmaiņas, ko domāšanā izraisa literārais darbs, vairāk vai mazāk maina bērnu darbību. Mākslas darbu tēli liek izjust dažādas emocijas- gan pozitīvas, gan negatīvas, un tās visas dara bagātāku jūtu gammu (Vigotskis,1991,98).

Runājot par emocijām, jāmin situācija, kad uzkrita šoruden pirmais sniegs. Jau agrā rīta stundā, kad bērni devās uz bērnudārzu, no debesīm krita lielas, mīkstas sniegpārslas. Gints ar Nelli rotaļājoties sarunājas un viens otram jautā, vai zina, kur rodas sniegs. Sarunā iesaistījās vēl daži bērni, un te bērni paši radīja situāciju, kad skolotājai jāsāk darboties. Skolotāja bērnus rosināja doties ciemos pie sniega karalienes. Noskaidroja, kur dzīvo sniega karaliene, kāda tā izskatās, kādās krāsās viņas pils utt. Daudziem bērniem sniega karaliene asociējas ar skatīto multfilmu par sniega karalieni, citiem - ar skaistu, baltu, zaigojošu karalieni, kura dzīvo pilī, kas laistās dimantos un vizuļojošās lāstekās. Sniega karaliene dzīvo tālu ziemeļos, kur viņai daudz kalpu, tie ir sniegavīri, kas visu laiku strādā. Viņa guļ ledus gultā ar mīkstiņiem sniega spilveniem un segām, ēd no skaistiem ledus traukiem- tā karalienes pili raksturoja dažas meitenes(Elīza, Betija, Enija un Sintija). Kad runāja, ko ēd sniega karaliene un viņas padotie, zēni(Aleksandrs. Rinalds un Mairis) ar lielu aizrautību stāstīja par dažādiem saldējumu un kokteiļu veidiem. Noskaidrojām arī, no kurienes rodas sniegs- sniega mākoņus atpūš vējš, viņš pārplīst un izbirst sniegpārslas. Skolotāja piedāvāja bērniem paklausīties J. Raiņa dzejoli „Vīle vaļā” (skat. 4. pielikumu).

Pēc dzejoļa noklausīšanās skolotāja rosināja bērnus radoši padarboties, iejusties sniega mātes, sniegpārslīņu un vēja lomās. No baltajām papīra salvetēm izplēsām sniegpārslas, uzlikām uz balta auduma un metām gaisā. Atkārtojot dzejoļa rindas, papildinājām ar kustībām. Pūtam no galda, imitējot vēju, ieslēdzam gaisa ventilatoru un saplēstās sniegpārslas lidoja, visi ķērām un priecājamies par sniegu.

Ikdienas dzīvē, nepārtraukti novērojot citus cilvēkus, lietas, notikumus, tiek iegūta informācija. Tā palīdz izdarīt secinājumus, pieņemt lēmumus, izvēlēties turpmākās rīcības variantus. Jāatceras, ka arī bērns novēro un salīdzina, kā viņam un citiem izdevies veikt uzdevumu, tas veicina bērna adekvāta pašvērtējuma attīstību. Bērni ļoti rūpīgi plāno savu darbību, lai sekmīgi sasniegtu iecerēto rezultātu. Pirmsskolas vecuma bērnu iztēle ir ļoti dzīva un radoša, īstenība nereti netiek norobežota no fantāzijas un realitāte nereti saplūst ar izdomu. Daudzreiz radītie jaunie tēli un sižeta līnijas saplūst ar pašu bērnu, it kā tas būtu bērna pārdzīvojums. Bērniem vajadzīgi tēli, izdomāti varoņi, kas apveltīti ar pārdabiskām spējām, caur šiem tēliem bērni izdzīvo to, ko viņi nevar izdarīt reālajā dzīvē.

Pēc šī darba var secināt, ka literatūra bērna radošo darbību rosinās tikai tad, ja, izvēloties literāros darbus, tiks ievērotas bērnu attīstības īpatnības, ja tie radīs emocionālo pārdzīvojumu, veidos emocionālu pārdzīvojumu. Noslēgumā izmantosim tos pašus kritērijus un veiksīm vērtēšanu.

2.tabula. Bērnu iztēles vērtējums pētījuma beigās.

Kritēriji Bērnu vārdi	Radīti jauni tēli un sižeta līnijas	Pieredze, prasmes un iemaņas	Ierosina aktivitātes	Tikai reproducē dzirdēto, redzēto	Plāno darbību, apzinās mērķi	Bērns orientējas uz procesu	Bērns orientējas uz rezultātu
Betija	v	v	v	n	v	v	v
Elīza S.	v	v	d	n	v	v	d
Mairis	d	d	d	n	d	d	d
Margota	v	d	v	n	d	v	v
Viktorija	d	d	d	n	n	d	d
Aleksandrs	d	v	v	n	d	d	d

Enija	v	v	v	n	v	v	v
Sintija	v	v	v	n	v	v	v
Elīza P.	v	v	d	n	d	d	d
Rinalds	v	d	d	n	d	d	d

Kritēriju rādītāji: **v**-vienmēr, **d**-dažreiz, **n**- nekad.

Apkopojot bērnu iztēles vērtējumu pirms praktiskā darba veikšanas un pēc, varam secināt, ka daži no bērniem- Margota, Mairis, Viktorija un Rinalds spēj radīt jaunus tēlus dažādās aktivitātēs, kuras paši ierosina un aktīvi piedalās procesā un orientējas uz rezultātu. Daudzpusīgāk izmantot prasmes un iemaņas plānotajās darbībās. Viktorija kļuvusi daudz atvērta, uzturas bērnu vidū un ierosina dažas aktivitātes. Betija, Elīza S. un Enija daudz drošāk un pārliecinošāk ierosina dažādas aktivitātes un izmanto savu pieredzi darbojoties.

Jāatzīmē, ka bērnu iztēles un jaunrades attīstības veicināšana prasa sistemātisku darbu sadarbībā ar bērnu. Vienlaikus šajā procesā notiek jūtu pasaules bagātināšana, jaunu priekšstatu radīšana, prasmju un iemaņu veidošana. Pirmsskolas skolotājs, izmantojot literāros darbus pedagoģiskajā procesā, ne tikai paplašina bērnu pieredzi pasīvi, bet rosina aktīvas radošas pieredzes attīstību.

Vecākā pirmsskolas vecuma bērna mākslinieciskajā darbībā parādās tādas specifiskas domāšanas īpatnības kā konkrētība un tēlainība. Mākslinieciskā darbība ir cieši saistīta ne tikai ar atsevišķām psihiskām funkcijām (uztveri, atmiņu, domāšanu, iztēli), bet arī ar personību kopumā. Mākslinieciskā darbība tiek uzskatīta par cilvēka attieksmes realizācijas procesu pret apkārtējo pasauli. Arī bērni zīmējumā atspoguļo savu pasaules uztveri un emocionālo attieksmi pret to, saka **B. Frīdenberga** (Frīdenberga, 2003, 31).

Pētījuma gaitā apstiprinājās izvirzītā hipotēze, ka literārie darbi sekmē iztēles un fantāzijas attīstību, ja:

- *pieaugušais zina bērna iztēles un fantāzijas attīstības likumsakarības,
- *tiek radīta emocionāli pozitīva gaisotne literārā darba uztveres gaitā,
- *literārais darbs atbilst bērna interesēm, pieredzei un vajadzībām,
- *tiek nodrošinātas daudzveidīgas aktivitātes iespējas.

Secinājumi

1. Iztēlei un fantāzijai ir liela loma literāro darbu uztveres procesā. Tieši iztēle un fantāzija piedod tēliem emocionālu noskaņu. Pirmsskolas vecuma bērnu priekšstati par apkārt notiekošo veidojas no paša bērna piedzīvotā, psihiskajiem pārdzīvojumiem. Pirmsskolas vecuma bērni iejūtas savā fantāzijas pasaulē, ka bieži viņiem tā saplūst ar īstenību, ka daudzkārt pieaugušie notic bērnu fantāzijām.

2. Literārie darbi sniedz bērnam jaunus iesaides un zināšanas. Ne jau visi gūtie iesaides saglabājas bērna atmiņā, daudzi no tiem izzūd, bet tie, kuri palikuši, aktīvi darbojas, lai rosinātu bērnos fantāzijas un iztēles attīstību.

3. Viens no bērna domāšanas attīstības rādītājiem ir valodas attīstības līmenis. Pirmsskolas vecuma bērniem bieži vien svarīgākas par literāro darbu saturu ir ilustrācijas. Ilustrācijas jeb bilžu grāmatas pozitīvi ietekmē valodas attīstību. Liela nozīme ir pieaugušo sarunām ar bērniem par lasīto, sarunājoties bērns nostiprina savu pieredzi saistībā ar lasīto darbu. Vēlmi klausīties un interesi par literāro darbu ietekmē darba izpratnes līmenis pašā lasīšanas procesā. Pedagogam jāpārdomā, kādus apstākļus radīs pirms literārā darba lasīšanas, lai rosinātu interesi un ziņkāri par darbu. Ar daiļliteratūras palīdzību bērnu ievada vārda mākslas pasaulē, jo vārda mākslai ir svarīga nozīme bērnu audzināšanā.

4. Literatūra veicina bērnu iztēles attīstību, radošās domāšanas attīstību un virza bērnus uz radošo darbību. Literāro darbu informācijas uztveršanas procesā liela nozīme ir agrāk iegūtai pieredzei. Literatūrā ir tēli, ar kuriem bērni var sevi identificēt. Literārie tēli dod arī paraugus, pēc kuriem bērniem tiek ties. Literārie darbi attīsta ne tikai bērnu iztēli un jaunradi, bet vienlaicīgi arī visu personību kopumā. Bērnu iztēles un jaunrades attīstības veicināšana prasa sistemātisku darbu.

5. Viens no pedagogu galvenajiem uzdevumiem ir veicināt bērnu iztēles attīstību, radošās domāšanas attīstīšanos un virzīt bērnus uz radošu darbību. Tādējādi bērni visām savām zināšanām un citām gara vērtībām piesienīs klāt jaunatklātas vērtības un vienlaicīgi mācīsies un attīstīsies šajā procesā. Pedagoģa uzdevums ir audzināt katru bērnu kā individualitāti- palīdzēt attīstīties tām viņam piemītošajām pozitīvajām tieksmēm un spējām, kas bagātina ne tikai viņa prāta izglītību, bet arī sirds izglītību. Pedagoģam savs darbs jāorganizē tā, lai bērni paši atklātu, iepazītu, pārliecinātos un vienlaikus izjustu emocijas.

6. Pētījuma gaitā apstiprinājās izvirzītā hipotēze, ka literārie darbi sekmē iztēles un fantāzijas attīstību, ja:

*pieaugušais zina bērna iztēles un fantāzijas attīstības likumsakarības,

- *tiek radīta emocionāli pozitīva gaisotne literārā darba uztveres gaitā,
- *literārais darbs atbilst bērna interesēm, pieredzei un vajadzībām,
- *tiek nodrošinātas daudzveidīgas aktivitātes iespējas.

Izmantotās literatūras un informācijas avotu saraksts

1. Alijevs, R. (1999) *Vidusskolēnu jaunrade mācībās*. Rīga: RaKa, 274 lpp.
2. Batņa V. (2001) *Rosinot bērna iekšējo pasauli*. R: RaKa, 164 lpp.
3. Bebre, R. (1997, 10.janvāris) *Kreativitāte un skolotāja personība*. Skolotājs, Nr. 1, 34. -37. lpp.
4. Černova, Ļ. (2003) *Radošo spēju attīstības īpatnības pusaudžu vecumā. Radošā personība 3. Zinātnisko rakstu krājums*. Rīga: RaKa, 85.-88. lpp.
5. Danenberga, M. (1986) *Atgriešanās pie pasakas. Sudrabotais vārds*. Rīga: Liesma, 68.-90. lpp.
6. Dambrāne, L. (1966) *Daiļdarbu uztvere jaunākā un vidējā skolas vecumā. Sudrabotais vārds*. Rīga: Liesma, 20.-54. lpp.
7. Dauge, A. Ūsiņš, V., Dēķens, K. (1997) *Par skolēnu izziņas darbību*. Skolotājs Nr.3, 22.-25. lpp.
8. Dāle, P. (1994) *Vērojumi un pārdomas par cilvēka gara kultūru*. Rīga: Uguns, 137 lpp.
9. Druvkalne- Urdze, A. (2004) *Krāsas un skaņas sintēze un metode*. Rīga: RaKa, 114 lpp.
10. Dzintere, D. Stangaine, I. (2007) *Rotaļa- bērna dzīvesveids*, Rīga: Izdevniecība RaKa, 194 lpp.
11. Fišers, R. (2005) *Mācīsim bērniem domāt*. Rīga: RaKa, 299 lpp.
12. Freiberga, I. (1997) *Literārie darbi kā bērnu radošās aktivitātes veicinātāji pirmsskolas vecumā*, Rīga : Vārti, 84 lpp.
13. Freiberga, I. (2007) *Literārās jaunrades iezīmes vecākajā pirmsskolas vecumā. Vecuma grupu valodas īpatnības Latvijā: sociālais un kultūras aspekts bērnībā, RPIVA Bērna valodas pētījuma centrs*, Rīga: SIA izglītības soļi, 17.-37. lpp.
14. Frīdenberga B. (2003) *Es gribu iet skolā/Rokasgrāmata skolotājiem*, -R.: Puse Plus, 191 lpp.
15. Golubina, V. (2007) *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: SIA izglītības soļi, 308 lpp.
16. Govana, E., Munta, D. (2004, 15.janvāris) *Radošā krīze: kā pārkāpt sliekšni un kļūt par radošu pieaugušo*. Skolotājs, Nr.1, 30.-31. lpp.
17. Jurgena, I. (2002) *Vispārīgā pedagogija*, Rīga : Izglītības soļi, 144 lpp.
18. Hibnere, V. (1998) *Bērna vizuālā darbība: pedagogiskā psiholoģija 1 daļa*, Rīga : RaKa, 198 lpp.
19. Karpova, Ā. (2002-2003) *Kreativitāte un individuālais stils. Radošā personība 2. Zinātnisko rakstu krājums*. Rīga: RaKa, 22.-25. lpp.
20. Kuple, Z. (1986) Kuple Z. *Margaritas Stārastes tēlu pasaulē. Sudrabotais vārds*, Rīga: Liesma, 26.-34. lpp.

21. Lieģeniece, D. (1999) *Kopveseluma pieeja audzināšanā*, Rīga:RaKa, 261 lpp.
22. Lieģeniece, D. (2002-2003) *Kopveseluma pieeja radošas personības veidošanā, Radošā personība 2, Zinātnisko rakstu krājums*, Rīga: RaKa, 119.-124. lpp.
23. Līduma, A. (2003) *Pirmsskolēnu radošuma veidošanās būtība un attīstības sekmēšanas līdzekļi mūzikā. Radošā personība 3, Zinātnisko rakstu krājums*, Rīga: RaKa, 275.-284. lpp.
24. Lubļinska,A. (1979) *Bērnu psiholoģija*, Rīga: Zvaigzne, 383 lpp.
25. Mikāne,V.(1986) *Gaismā un tumsā, Sudrabortais vārds*, Rīga: Liesma, 191.-199. lpp.
26. Miķelsone,I. (1997) *Kreativitātes sekmēšana pirmsskolas vecuma bērnu patstāvīgajā mākslinieciskajā darbībā*, Skolotājs, Nr 2, 43.-46. lpp.
27. Osmanis, J. (1977) *Saules akmens*, Rīga:Liesma, 478 lpp.
28. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. (2000) Autoru kolektīvs., V. Skujiņas red., Rīga: Zvaigzne ABC, 248 lpp.
29. Piažē, Ž. (2002) *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis, 318 lpp.
30. Picka,N. (1990) *Pedagoģijas psiholoģija. Ķelne*, Selgas apgāds, 141 lpp.
31. Psiholoģijas vārdnīca, (1999) *Red. G. Breslava.*, Rīga: Mācību grāmata, 157 lpp.
32. Raipulis,J. *Radošās personības attīstība*.
<http://www.psihologijas pasaule.lv/raksti.php?id=309&show=701&act=red> (skat.10.09.14).
33. Renzulli,J.S. (1976) *ment Triad Model: A GThe Enrichuide for Developing, defensible Programm for a Gifted Talanted*. Gifted Child Quaterly, 54.-62. lpp.
34. Reņģe,V., Lūsis, K. (1988) *Personības psiholoģijas struktūra*, Rīga: Zvaigzne ABC, 123 lpp.
35. Rodari,Dž. (1988) *Fantāzijas gramatika*. Rīga: iesma, 245 lpp.
36. Rodari, Dž. (1997) *Fantāzijas gramatika*, Rīga: Zvaigzne ABC, 175 lpp.
37. Samuseviča, A. (2000) *Pētišanas metodes pedagoģiskajā procesā*. Liepāja :LiePa, 81 lpp.
38. Stikāne,A. (1977) *Latviešu bērnu literatūra*, Rīga: „Zvaigzne”, 212 lpp.
39. Stikāne, I. (2005) *Vērtību pasaule latviešu bērnu literatūrā*. Rīga : RaKa, 191 lpp.
40. Students, J.A. (1998) *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga:RaKa, 224 lpp.
41. Svence, G. (1999) *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 157 lpp.
42. Svenne, O. (1930) *Modernās audzināšanas jautājumi*. Rīga: Ausekļa izdevums, 197 lpp.
43. Špona, A. (2006) *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa, 210 lpp.
44. Talce, B. (1999) *Tēlainā izpratne literatūrā*, Rīga: RaKa, 160 lpp.
45. Vecgrāvis, V. (1986) *Bērns ienāk lielajā dzīvē. Sudrabortais vārds*. Rīga: Liesma. 103.-113.lpp.
46. Veilers, P. (2001) *Kreativitāte- tavas veiksmes atslēga*. Rīga: Jumava, 253 lpp.

47. Vigotskis, L. (2002) *Domāšana un runa*. Rīga: EVE, 391 lpp.
48. Vigule, D. (2000) *Bērns kā vērtība ģimenē un pirmsskolā. RPIVA ģimenes un pirmsskolas pedagoģijas katedra*. Rīga: SIA Izglītības soļi, 24.-29.lpp.
49. Vikipedija. *Brīvā enciklopēdija. Fantāzijas literatūra*. [http://lv.wikipedia.org/wiki/Fant C4 81zijas- literat C5](http://lv.wikipedia.org/wiki/Fant%C4%81zijas-literat%C5%AB) (skatīts 7.08.14.)
50. Vorobjovs, A. (2000) *Vispārīgā psiholoģija*. Rīga: SIA izglītības soļi, 212 lpp.
51. Vorobjovs, A. (1996) *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Mācību apgāds, 323 lpp.
52. Zeile, P. (1977) *Estētika un bērnu literatūra. Sudrabotais vārds*. Rīga: Liesma.
53. Zembaha, O. (2004) *Daiļliteratūra kā trīs četrus gadus veca bērna identitātes veidošanās nosacījums. Pirmsskolas izglītība*. Nr.3, 14.-18. lpp.
54. Zelmenis V. (1981) *Pedagoģija ģimenē-R.: Zvaigzne*, 245lpp.
55. Ziedonis, I. (1986) *Svētki, kuros jāprot uzvesties. Sudrabotais vārds*. Rīga: Liesma, 7.-25.lpp.
56. Zinkeviča, T. (2003, 5.decembris) *Kas ir pasaku terapija? Psiholoģijas pasaule*, Nr. 4, 3.-8 .lpp.
57. Белова, Е.С. (1998) *Одаренность малыша: раскрыть, понять, поддержать: Пособие для воспитателей*. Московский психолого-социальный институт: Флинта, 144 стр.
58. Дружинин, В.Н. (1999) *Психология общих способностей*. Москва: Лантерна Вита. 150 стр.
59. Кулагина, И.Ю. (1999) *Возрастная психология. Развитие ребенка от рождения до 17 лет*. Москва: УРАО, 176 стр.
60. Виготский, Л.С. (1991) *Воображение и творчество в детском возрасте*. Москва: Просвещение, 576 стр.

Pielikums

Sērkociņš

Netraucējiet sērkociņa dusu-
uguns dzīvo viņā iekšā klusu
neņemiet no šūpulīša ārā,
viņam nepatīk, ja to tīšām dara.
Neplūkājiet sērkociņa spalvu,
neberziet pret sēru viņa galvu.
Kādas šausmu bēdas tas tik glabā,
to zina tava mamma stāstīt labāk.

Neticams notikums

Es varētu no prieka kliegt,
Lai dreb un dimd viss nams:
Es šorīt agri pamodos
Un esmu neredzams!

Uz skolu braucot, tramvajā
Es kāpju svilpodams-
Nē, biļeti man nevajag,
Es esmu neredzams.

Pa slokas ielu dārdot drāž,
Pret kalnu tusnī trams,
es ērti zveļos sēdeklī-
un esmu neredzams.

Bet iekāpj milzīgs tēvocis,
svars simt viens kilograms.
Un viņš man virsū uzsēžas,
Jo esmu neredzams.

Latviešu tautas pasaka

Maizes klaips

Reiz bija tēvam tāds dēls, kas sestajā, septītajā gadā vēl nestaigā: tik slinks. Ka lūgšus lūdzams. Tēvs uztaisīja ratiņus, iesēdina tur šo kā paunu un sāk vazāt apkārt nabagos.

Te vienās mājās kāds labdaris noliek klaipu maizes uz galda un saka:

- Tev, tēv, nav brīv maizi ņemt. Ja tu, dēliņ, vari, tad ņem, bet, ja nevari un negribi, tad salksti badā!
Dēliņš ilgi goŗijies pa arteļiem, kamēr jau vienu kāju izcēlis un drīz arī otru.
- Nu, paldies Dievam, jau no arteļiem ārā,-tēvs klusu pie sevis nočukst.
- Nu, atpūties, dēliņ, pir pirmā soļa, ka nepārrauj vēderu!- citi smeļās.

Un redzi, pēc laiciņa dēliņš jau pie galda.

Bet maizes klaips iet arvien uz priekšu, un dēliņš pakaļ, kamēr abi jau pa durvīm laukā. Laukā dēliņš domā tecīņus klaipu sagrābt, bet pārgalvnieks klaips nomoka ķērāju, kamēr slapja mugura, un tad beigās nozūd kā ūdenī.

Tēvs priecīgi izsaucies:

-Tas bija labais gars, kas tavu slinkumu izārstēja! Dēls no tās dienas mācījās veikli strādāt un pēcgalā tapa krietns cilvēks.

J. Rainis**Vīle vaļā.**

Sniegamātes maisam vīle ir,
Sniegpārslīņas bira, bira,
Sniegamāte ķēra,
Pārslas bēra
Atpakaļ maisā,-
Visas visapkārt izskrēja gaisā.
Ķer! Ķer! Ķer! Ķer!
Ber! Ber! Ber! Ber!
Ak, tas ir grūt'!
Vējiņ, ko pūt'?
Kurš sniegmātei palīdzēs tvarstīt?
Kurš vējiņam pārslīņas bārstīt?